

REIAL SOCIETAT ARQUEOLÒGICA TARRACONENSE
FUNDADA EL 1844

BUTLLETÍ ARQUEOLÒGIC

EDITAT DES DEL 1901

TARRAGONA

Època V, any 2005, núm. 27

BUTLLETÍ ARQUEOLÒGIC

REAL SOCIETAT ARQUEOLÒGICA TARRACONENSE

Director: JORDI LÓPEZ VILAR

Consell de Redacció:

JOAN-VIANNEY Mª ARBELOA, MANEL FUENTES, RAFAEL GABRIEL,
MANEL GÜELL, ELOY HERNÁNDEZ, LLUÍS PIÑOL, JORDI ROVIRA,
JAUME TEIXIDÓ, JOSEP Mª VERGÈS

Amb l'ajut de:

Diputació de Tarragona

Ajuntament de
TARRAGONA

BASF

BASF Española SA

DOW CHEMICAL IBERICA, SL

Port de Tarragona

Autoritat Portuària de Tarragona

ÍNDIX ANY 2005

JORDI DILOLI, DAVID BEA, <i>L'urbanisme d'època ibèrica al Baix Ebre: l'assentament de l'assut de Tivenys</i>	5
MOISÉS DÍAZ, JOSEP M. MACIAS, M. IMMACULADA TEIXELL, <i>Intervencions al carrer Sevilla núms. 12-14. Noves dades per l'evolució urbana del "Casc antic" de Tàrraco</i>	47
JORDI LÓPEZ, INMA MESAS, <i>Nous segells de terra sigillata itàlica amb motius mitològics, procedents de Tàrragona</i>	105
MARGARIDA GENERA, RAMON JÀRREGA, <i>Noves dades sobre el mosaics de la vil·la Romana de Barrugat (Bítem, Baix Ebre)</i> . .	111
JAVIER Á. DOMINGO, <i>Similitudes entre los capiteles catalanes y franceses en época paleocristiana y visigoda</i>	131
MATEU RIERA, <i>Excavacions arqueològiques a l'Illa de Cabrera (Illes Balears) recerques sobre la comunitat monàstica de l'antiguitat tardana</i>	175
MONTSERRAT ESTEBAN, <i>Huesos de vaca; yunques de herrero</i> . . .	221

JOAN-HILARI MUÑOZ, <i>El faristol del cor de la Catedral de Tortosa</i>	251
Necrològica. Pere de Palol	263
Necrològica. Eduard Serres	267
Memòria d'activitats de l'any 2005	269
Normes de presentació dels originals	273

INTERVENCIONS AL CARRER SEVILLA NÚMS. 12-14. NOVES DADES PER A L'EVOLUCIÓ URBANA DEL "CASC ANTIC" DE TÀRRACO

MOISÉS DÍAZ GARCÍA*

JOSEP M. MACIAS SOLÉ**

M. IMMACULADA TEIXELL NAVARRO*

RESUM

A partir d'una reduïda excavació arqueològica es realitza un estat de la qüestió sobre l'àrea urbana compresa entre el fòrum de la colònia i el tancament sudoccidental de la muralla republicana. S'apunta la possibilitat d'un urbanisme diferenciat en relació a la transformació urbana de finals del s. II aC i es proposa la identificació d'un dels *decumani* principals de la ciutat.

Paraules clau: Urbanisme, camp de sitges, centre terrisser, indústria vinícola i *decumanus*.

1. INTRODUCCIÓ

Aquest document fou exposat el dia 14 de desembre de l'any 2004 dins del Cicle de Conferències de la Reial Societat Arqueològica Tarraconense, i té com a objectiu principal l'anàlisi d'una excavació arqueològica d'urgència desenvolupada en un solar de l'actual ciutat de Tarragona. Tanmateix, les dades obtingudes i l'emplaçament d'aquesta excavació ens permeten efectuar, juntament amb referències publicades

1. * Codex - Arqueologia i Patrimoni. Pl. Sant Fructuós 1. Tarragona 43002.

** Institut Català d'Arqueologia Clàssica. Pl. Rovellat s/n. Tarragona 43003. Contacte: jmmacias@icac.net.

sobre excavacions properes, noves aportacions en relació al desenvolupament urbanístic del que hem denominat "Casc Antic" de Tàrraco. Hem emprat aquesta expressió, molt comuna en la parla actual de Tarragona per anomenar el seu Centre Històric o Part Alta, per al·ludir al que nosaltres concebem com l'àrea urbana més antiga de la ciutat de Tàrraco que, en contraposició al Casc Antic actual, no es trobaria en la zona més elevada del turó sinó a la part baixa i en clara relació de proximitat amb el port, els recursos hídrics del Francolí i del subsòl càrstic i amb les vies de comunicació del rerapaís (figura 1).

És prou coneguda la presència d'un assentament de cronologia ibèrica anterior a l'arribada dels romans. Aquest *oppidum*, emplaçat en el promontori sudoccidental del turó tarragoní i en el seu vessant marítim, ha estat documentat a partir de treballs arqueològics desenvolupats en el carrer dels Caputxins, de Pere Martell i de Jaume I. Troballes arqueològiques indiquen, a més, la presència de reformes arquitectòniques en què es palesaven tècniques constructives itàliques i que manifesten una reurbanització romana de l'indret, molt anterior a la gènesi urbanística de Tàrraco que, en funció de les darreres interpretacions, ha de situar-se entorn la transició del s. II al s. I aC².

La nostra investigació parteix de l'excavació realitzada per l'empresa Codex - Arqueologia i Patrimoni a la cantonada del Carrer Sevilla (núms. 12-16) amb el Passatge dels Forns (núms. 4-8) (figura 6). Les dades que ens ha proporcionat han estat avaluades de forma conjunta amb el que ja coneixíem de les intervencions en l'àrea del Fòrum de la Colònia (SERRA VILARÓ 1932), del carrer dels Caputxins (ADSERIAS *et alii* 1993, MIRÓ 1985-1986, 1987 i 1988, ASENSIO *et alii* 2000), del carrer de Lleida (GÜELL *et alii* 1994) i del carrer del Gasòmetre (DÍAZ/MACIAS 2000, MACIAS 2000). Altres actuacions properes no han proporcionat dades d'interès (TUBILLA 2000) o bé encara romanen inèdites³.

2. Sobre aquests aspectes veure ADSERIAS *et alii* 1993, MACIAS 2000, OTIÑA/RUIZ DE ARBULO 2002 i DÍAZ/PUCHE 2003.

3. Ens referim a l'excavació del núm. 23 del c/ dels Caputxins (entre els anys 1989 i 2002 i dirigida per A. Dasca, P. Otiña i F. Falomir), del núm. 34 del carrer del Gasòmetre (anys 1999-2000 i dirigida per R. Fabregat, H. Mir i I. Peña), del núm. 1 de la plaça Ponent (anys 2000-2001 i direcció de J. Diloli i E. Vilalta) i dels núms. 32-34 del Passatge dels Forns (any 2004, direcció P. Aliende).

Menció especial mereix la relació de proximitat amb el recinte emmurallat de la ciutat i amb l'accés de la *Via Augusta* flanquejat per dues torres, tal com testimoniat Lluís Pons d'Icart (figura 5). No existeixen dades fefaents sobre l'itinerari de la muralla, si bé treballs recents insisteixen en el fet que la porta d'accés es trobaria en un indret indeterminat situat entre els carrers Sevilla i Mallorca (REMOLÀ 2003, fig. 4). Sobre aquest sentit convé recordar les informacions orals que apunten a possibles murs de la muralla afectats durant les obres de construcció dels immobles núm. 1 del carrer Sevilla i 2-4 del carrer Mallorca (Cortés/Gabriel 1985, 58, núms. 44 i 45). D'altra banda, en R. Gabriel apuntà, molt intuïtivament però encertada, que l'antiga porta romana -portal del camí de Morvedre o Sagunt- podria emplaçar-se en la cantonada entre els carrers de Sevilla i Mallorca (GABRIEL 1999, 143). Sobre aquest aspecte hi incidirem més endavant (figura 25).

Les diferents intervencions dutes a terme en aquests solars foren realitzades sota el règim d'excavacions d'urgència, ara anomenades intervencions "preventives". Els treballs foren motivats pel projecte d'edificació d'un bloc d'habitatges i el finançament va anar a càrrec de la promotora AGVI 40 S.L., que va sufragar les tres primeres fases: la delimi-

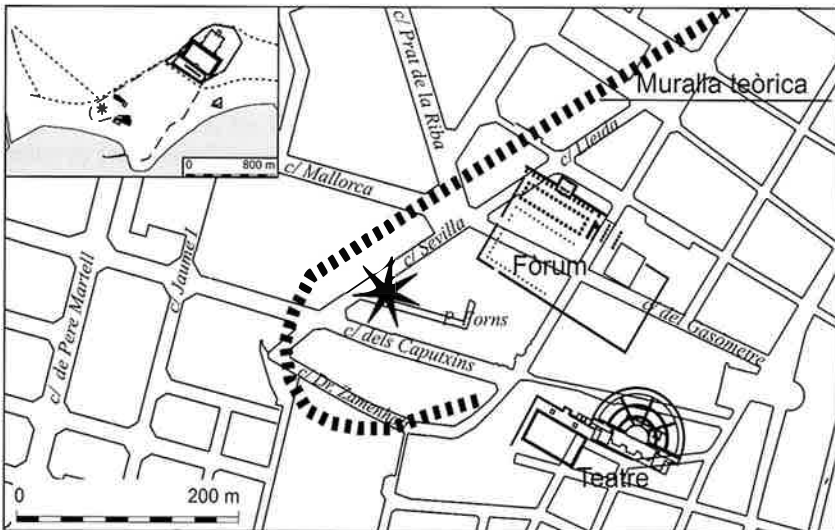

Figura 1: Plànol de localització urbana.

tació arqueològica⁴, el rebaix mecànic dels nivells no arqueològics⁵, i la primera fase d'excavació extensiva manual⁶. Aquesta excavació no incloïa el petit solar situat en l'angle en forma de punxa que marquen els dits vials, ocupats per l'entitat finques Kirellon, propietària del mateix, així com una franja de seguretat que es va deixar sota aquesta finca i en l'extrem oposat, a continuació de l'immoble núm. 10 del Passatge dels Forns. Posteriorment la immobiliària finques Kirellon va comprar els solars objectes d'intervenció, i va encarregar novament a Codex - Arqueologia i Patrimoni l'excavació del solar que restava per explorar⁷. La darrera fase d'intervenció arqueològica, un cop aprovat el projecte executiu per la Comissió Territorial del Patrimoni Cultural a Tarragona (Generalitat de Catalunya), consistí en l'excavació de la franja de seguretat que restava adjacent a l'immoble núm. 10 del Passatge dels Forns⁸ i al seguiment arqueològic del cobriment de les restes per a la seva preservació.

Cal destacar també que les restes arqueològiques es conserven únicament en la meitat est del solar, donat que el costat occidental estava totalment arrasat fins a la roca. Aquest fet s'explicaria per la presència molt propera del Fortí Reial, el fossat del qual sembla que sigui el motiu que afectà tota l'estratigrafia fins arribar a la roca en aquest lloc (figura 2).

4. En el transcurs de la qual es van excavar 5 rases amb mitjans mecànics sota control arqueològic. Les tres primeres es van fer dins l'antiga edificació que ocupava els solars, mentre que les dues darreres es van fer un cop enderrocades les estructures, donat el poc espai per maniobrar. Aquesta primera intervenció es va desenvolupar sobre l'antic paviment dels immobles, és a dir, a cota de l'actual carrer, i es van localitzar nivells arqueològics a una fondària de 3,5 m. Seguidament es va procedir a realitzar el rebaix mecànic, sota control arqueològic, d'aquest paquet de cronologia moderna, per tal de deixar el solar llest per iniciar l'excavació manual de les restes (nivells i estructures) arqueològiques.

5. Les dues primeres intervencions foren dirigides per l'arqueòleg Josep M. Puche, entre els mesos d'octubre i novembre de 1999.

6. Aquesta es va dur a terme entre els mesos de desembre de 1999 i març de 2000, i fou dirigida per l'arqueòleg Moisès Díaz.

7. Intervenció realitzada entre els mesos d'abril i maig de 2001 i dirigida per l'arqueòleg Moisès Díaz.

8. Aquesta darrera excavació fou dirigida per l'arqueòloga Paloma Aliende, entre els mesos de juliol i agost de 2002.

2. PERIODITZACIÓ HISTÒRICA

Les excavacions han permès exhumar restes que abracen la urbanització de la ciutat en època tardo-republicana, les reformes d'època imperial i l'abandonament definitiu del lloc durant l'Antiguitat Tardana. En total cinc fases superposades (figura 2), fet que suposà, ja en l'època antiga, l'afectació i destrucció de les restes precedents de manera que la informació que hem pogut extreure de les nostres intervencions no ha estat sempre satisfactòria i, pel que respecta a les dades estratigràfiques i a la interpretació d'estructures, molts cops, fragmentària. Malgrat això, creiem que les dades obtingudes en aquest solar són suficients per reflectir l'evolució històrica i urbanística d'aquest sector de l'àrea intramurs de Tàrraco.

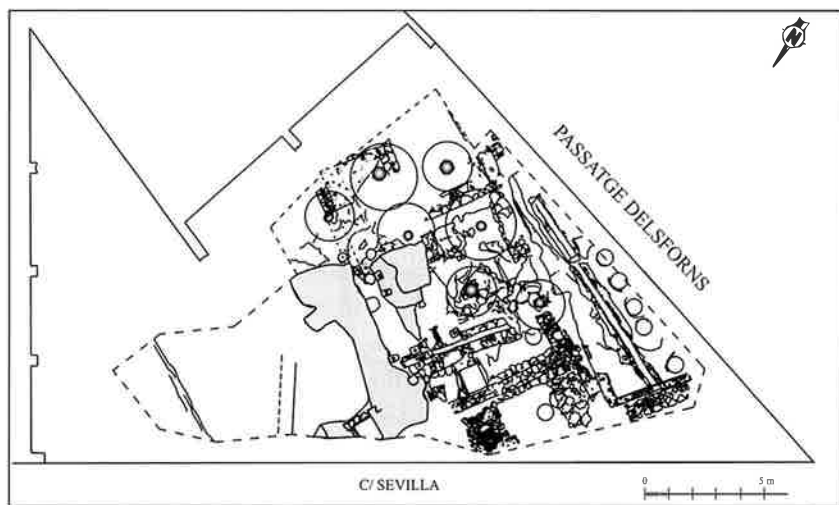

Figura 2: Planta general de les restes.

2.1. Les sitges d'emmagatzematge “preurbanes”

Les restes més antigues localitzades al solar corresponen a unes estructures d'emmagatzematge de blat excavades en la roca natural (figura 3). Són un total de set sitges que, en el moment de la seva descoberta, es trobaven buides i tapades intencionadament mitjançant una llosa de forma més o menys circular, segellada i falcada amb argila i pedres més petites (figura 7). D'aquest moment històric més antic no

tenim més evidències que les pròpies excavades en el substrat geològic, que marcava un suau pendent nord-sud, a una cota que variava entre els 24,10 i els 23,51 msnm. Era una àrea parcialment retallada i allisada per tal de condicionar-la com a zona d'emmagatzematge. Per aquestes circumstàncies no disposem de cap indicatiu que permeti establir la data de l'excavació i utilització de les sitges. D'altra banda, el fet de no haver-se reutilitzat com a abocadors, tal com succeí en les sitges excavades per Serra Vilaró en solars propers de l'àrea del fòrum, pot indicar hipotèticament que aquestes romangueren en ús fins el moment en què es data la gran reforma urbanística de la fase següent, quan foren inutilitzades (figures 8 i 9). Aquesta reforma, que podem associar a l'execució urbanística de Tàrraco, s'ha pogut datar de forma general al darrer quart del segle II aC. S'estableix així un terme *ante quem* per a la construcció de les sitges.

La tipologia de les sitges és força homogènia: s'excavà una boca amb un diàmetre que oscil·la entre els 40 i els 60 cm, fent un coll que, a partir dels 70 cm de fondària, s'eixampla donant pas a l'estructura de magatzem pròpiament dita. El receptacle és de forma fusiforme o de pera i arriba a una fondària màxima de 3-3,4 m, i assoleix un diàmetre màxim de 2,5 m (figura 3). Com ja s'ha indicat l'interior es trobava pràcticament buit, exceptuant una capa de llims sedimentada en el fons⁹ i generada a partir de filtracions de l'estratigrafia de colgament que havien traspassat la coberta. Sobre aquest estrat se n'havia generat un altre a partir de clapes del substrat geològic que, amb el temps, s'havien després de les parets¹⁰. A més caldria destacar la presència d'un seguit de retalls circulars als costats de les boques de les sitges¹¹. Són possibles

9. En dues de les sitges (UE 38 i UE 39) es va procedir a recollir mostres del sediment, a partir de les quals es van realitzar les anàlisis on es van trobar restes de blat comú. L'anàlisi feta pel Dr. J. Juan i Tresserras, a qui volem agrair la seva valuosa i desinteressada col·laboració, ha pogut determinar que es tractava de blat comú, *triticum aestivum/durum*.

10. Aquest fet es produí perquè el substrat natural no és homogeni. Es tracta d'una superfície de roca calcària força dura, però que es troba estratificada i alternant amb nivells de tapàs argilós compacte, però de consistència menor. Cal remarcar, igualment, que en les parets de les sitges, que no es trobaven revestides per cap tipus de material, encara eren visibles les marques dels pics deixades durant la seva construcció.

11. Aquests forats tenen una fondària aproximada de 25 cm, i un diàmetre que varia entre els 30 i els 40 cm.

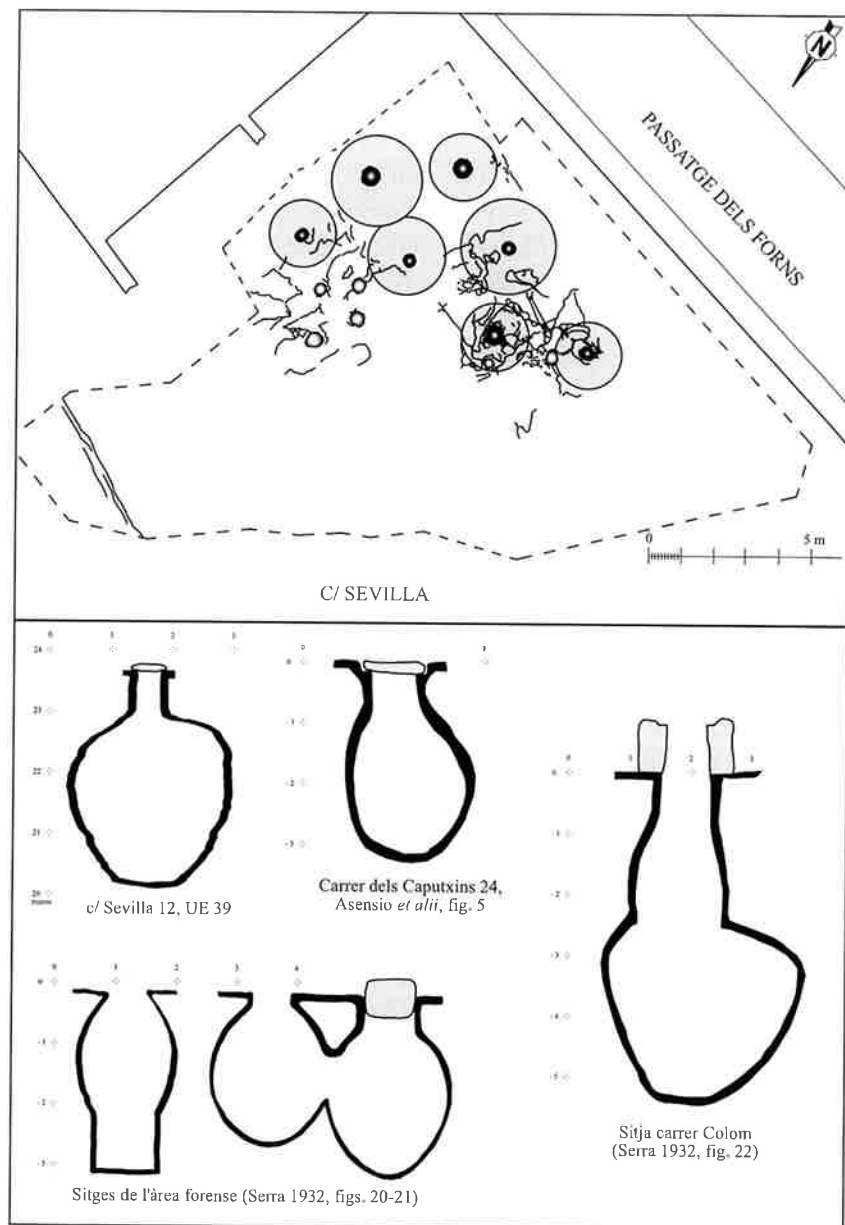

Figura 3:
 Planta general de la fase I: sitges i encaixos a la roca.
 Secció comparativa de sitges documentades en l'entorn.

encaixos per col·locar-hi cabassos durant el buidatge i/o farciment de les sitges o bé encaixos d'estructures de fusta per a la seva manipulació.

L'alta densitat de sitges en aquest indret¹² i en solars veïns, a l'entorn del fòrum o en el proper solar número 24 del carrer dels Caputxins, fa pensar en una gran àmplia zona de recintes, arqueològicament no identificats, que es trobaven destinats a l'emmagatzematge d'aquest estoc alimentari¹³. Al carrer Sevilla, possiblement les estructures en superfície que delimitaven i protegien les boques de les sitges devien ser recintes de sòcol de pedra amb murs de tovots. No ens han quedat evidències arquitectòniques d'aquest moment, atès que aquestes foren íntegrament desmuntades per tal d'aixecar les estances que pertanyen a la fase posterior (figura 13). L'únic testimoni que ens ha quedat de les estructures en superfície són les nombroses restes de tovots, còdols i argila que formaven part de l'estratigrafia constructiva de la fase posterior (apartat 2.2). Les pedres dels sòcols d'aquestes estructures desmuntades devien ser aprofitades en la construcció dels nous edificis.

Com hem esmentat, a nivell cronològic les sitges no proporcionen indicis en relació al moment en què s'excavaren. L'única evidència, això sí de caire indirecta, és la ceràmica residual present en l'estratigrafia constructiva de la fase posterior. Aquesta no presenta exemplars ceràmics més antics a les darreries del segle III-primera meitat del segle II aC, i en contra de les restes trobades en les intervencions veïnes del carrer dels

12. En només uns 200 m² tenim, com ja hem esmentat, set sitges, separades per 3 i 4,5 m si prenem com a referència les boques, però tan sols uns centímetres si ens referim a les parets en el seu punt de màxim diàmetre. De fet, dues de les sitges documentades –UE 218 i 228– estaven unides per les parets, malgrat tenir cadascuna la seva boca; això fa pensar que es van planificar com a dues estructures independents, però que finalment quedaren unides durant l'execució dels treballs. No és l'únic cas en aquesta àrea, ja que en les trobades per Serra Vilaró en el fòrum local: "Los silos 14 y 15 se comunicaban interiormente. El primero tenía una profundidad de 2,50 m. con un diámetro de 1,90 m. y 0,60 en la boca. El segundo tenía un cuello de 0,60 m. de alto, de sección horizontal cuadrangular de 0,84 m. por 0,64 m., con los ángulos redondeados; una profundidad total de 3 m. y un diámetro de 1,90 m." (SERRA 1932, 40). De fet, la tipologia de les sitges del carrer Sevilla, el carrer dels Caputxins i el fòrum local és anàloga, com simultani resulta el seu procés de colgament, algun de forma progressiva, que foren utilitzats com a abocadors i proporcionaren destacats conjunts ceràmics; o, com en el nostre cas, buides.

13. A tot això hi hem d'afegir altres evidències d'emmagatzematge a base de sitges: la necròpolis Paleocristiana (AMO 1979, 24-25), c/ Unió 14 (DÍAZ/OTÍNA 2003), c/ Sant Francesc 10 (CORTÉS/GABRIEL 1985, 53) i al c/ Fortuny 25 (SÁNCHEZ REAL 1958).

Caputxins, no s'han trobat evidències relacionables amb l'*oppidum* de Cese¹⁴. Per aquest motiu creiem que, hipotèticament i en funció de les dades disponibles, la construcció dels recintes d'emmagatzematge –murs i sitges– s'hauria d'haver produït entre els darrers anys del segle III aC/inicis del següent i l'últim terç del segle II aC, moment en què s'edificaren les estances de la fase posterior. Es tractaria, consegüentment, d'una obra cronològicament pertanyent al període romà i no a l'ibèric.

El material ceràmic que ens està marcant aquesta cronologia (figura 26), aparegut de manera residual en nivells d'època imperial (figura 24), estaria compost per importacions amfòriques greco-itàliques, principalment de les variants 2, 3 i 4 del Lattara, datades bàsicament en la primera meitat del segle II aC. També hi són presents les importacions púniques; les de l'àrea eivissenca, amb la PE 16, datada entre el 250 i els primers anys del segle II aC, i la PE 23, característica dels tres primers quarts del segle II aC. Les de l'àrea nord-africana estan presents amb contenidors Mañá D variants T-5.2.3.2 i T-5.2.3.1, datades a les darreries del segle III i els primers anys del II aC, i amb la Mañá C variants T-7.3.2.1, datable a la primera meitat del segle II aC, i T-7.4.2.1, que trobem entre el darrer quart del segle III i el primer del II aC (Ramon 1995). Per últim hauríem de parlar de la vaixel·la fina, de la qual se n'ha recuperat un exemplar de Campaniana A antiga forma Lamboglia 23, amb una datació de darreries del segle III-inicis del II aC, juntament amb exemplars de la A Mitja, alguns decorats amb palmets –freqüents en la primera meitat però rars en els darrers cinquanta anys del segle II– i vernís negre de Cales antic, característic dels dos primers terços d'aquesta centúria. Finalment s'ha d'esmentar la presència

14. Aquí, a més d'evidències d'època romana, s'hi ha documentat tota la seqüència estratigràfica que va des de les estructures de l'*oppidum* ibèric dels segles V-III aC, fins les construccions de primera meitat del segle II i llur posterior enderroc en la segona meitat de segle, i altres actuacions en època alt-imperial (solar núm. 24). En els solars 33-37, situats davant per davant dels que s'estudien en aquest treball, la seqüència documentada va de les estructures ibèriques dels segles IV i III aC, a un possible abocador del segle I aC, evidències de construccions públiques i/o monumentals al segle I dC, i reformes edificatíves dels segles II i III dC. Finalment les darreres evidències estratigràfiques apunten als segles IV i V (ADSERIAS *et alii* 1993, 181). Per últim caldria esmentar l'excavació de l'any 1999 al solar núm. 23 del mateix carrer, on s'han detectat contextos ceràmics de primera meitat del segle II aC (DÍAZ/OTIÑA 2002) que estan relacionats amb la construcció d'un carrer i una claveguera (OTIÑA/RUIZ DE ARBULO 2000).

d'una tapadora de comuna púnica tipus Lancel 911a1, datada en la primera meitat del segle II aC.

La manca de dades actuals sobre la Tàrraco republicana i el seu territori ens obliga a recórrer al comportament, en certa manera similar, que es dona en la veïna Empúries i el seu entorn depenent. En aquest entorn s'ha detectat que la proliferació de sitges durant el final del període ibèric, coincidint amb l'arribada dels romans amb els seus contingents de tropes i civils, fou la conseqüència directa de l'increment de consumidors i la necessitat d'acumular un important estoc per a la seva comercialització. Es tracta d'un fet estudiat a l'entorn d'Empúries (BOUSO *et alii* 1999), on es detecta un fort increment de la producció i l'emmagatzematge d'estoc de cereals per a la venda als nous vinguts en el transcurs de la Segona Guerra Púnica. A la mateixa ciutat d'Empúries (AQUILUÉ *et alii* 2002), en l'àrea ocupada pel fòrum, es desenvolupà un extens camp de sitges que servirà de magatzem a l'estocatge de gra durant tot el segle II i sobretot el I aC. Aquestes sitges es van obliterated progressivament, fins quedar totalment anul·lades per la construcció foral d'època augustea. Es dona aquí un nou paral·lelisme amb la nostra ciutat, ja que el nombrós conjunt de sitges del fòrum local i el seu entorn (SERRA 1932, fig. 1; RUÍZ DE ARBULO 1990), s'anirà colgant progressivament al llarg del període tardo-republicà fins a l'anul·lació definitiva, en època imperial, amb motiu de l'exemple forense: basílica més plaça meridional. Altres sitges són visibles en les *insulae* residencials, però no disposem de dades precises que permetin definir si entre sitges i habitatges existí una relació de coetaneïtat o bé responen a diferents moments constructius i històrics.

Els indicis actuals sobre el fòrum republicà, del qual se n'ha documentat parcialment el temple capitolí aixecat entorn l'any 100 aC (DOMINGO *et alii* 2004), ens assenyalen una convivència entre zona forense i activitats d'emmagatzematge. Ambdós fenòmens responen òbviament, al desenvolupament urbà de la ciutat; si bé l'absència de dades referents a les sitges no permeten discernir si aquestes obeeixen al creixement demogràfic de la ciutat o bé a la funció campamental característica del s. II aC. Tàrraco fou un centre d'arribada i d'hivernada dels contingents militars vinguts de la Península Itàlica, primer durant la Segona Guerra Púnica i després amb les campanyes de Cató. Però aquest increment poblacional associat a l'exèrcit queda reflectit sobretot en les massives importacions de vins i de vaixel·la campana durant el tercer quart del segle II aC (DÍAZ

2000; DÍAZ/OTIÑA 2002), coincidint amb els episodis bèl·lics de les guerres celtibèriques. L'àrea d'emmagatzematge del carrer Sevilla complementa, d'aquesta forma, les excavacions de Serra Vilaró, i creiem que fou excavada amb la finalitat de centralitzar l'estocatge procedent de l'interland de la *ciuitas foederata* que, durant el s. II aC, fou el nucli que coneixem com *Tarrakon*. Es tractà d'una activitat productiva o econòmica prèvia a la planificació i execució d'una àrea urbana i residencial, com les que coneixem en altres zones de la ciutat baixa.

2.2. La gran reforma tardo-republicana: la definició urbana de Tàrraco

Durant la segona meitat del segle II aC la nostra ciutat viu un moment de forta activitat constructiva. Aquest és un fet protagonitzat fonamentalment per l'ampliació de la muralla aixecada a inicis del s. II aC, pel traçat d'un gran col·lector d'evacuació de residus urbans, per la definició d'una xarxa ortogonal *viae* i *insulae* que organitzava el nou hàbitat intramurs i, molt possiblement, per l'excavació d'un aqüeducte subterrani tipus *cuniculus*. Aquests components són, juntament amb el seu port, els ingredients fonamentals d'una ciutat portuària que, en aquesta època, encara devia tenir un marcada funció militar. La constatació arqueològica d'aquestes evidències ha estat analitzada detalladament o conjunta, identificant un procés de consolidació urbana de Tàrraco que, en aquests moments, encara es troba en un procés incipient de definició (Cfr. AQUILUÉ *et alii* 1991; MACIAS/PUCHE 1997; MACIAS 2000; OTIÑA/RUIZ DE ARBULO 2002, DÍAZ/PUCHE 2003; MACIAS/PUCHE 2004).

En relació a la nova ciutat resultant de l'ampliació de la muralla, el solar del carrer Sevilla s'emplaça dins del seu *pomoerium* i, en concret, al sud del recinte forense i dalt del turó sudoccidental en què finalitzava el tossal tarragoní. Malgrat l'escassa extensió del solar s'han documentat evidències constructives associades a aquest període i, sortosament, acompanyades de restes ceràmiques útils per a la seva datació¹⁵ (figures 4a i 27).

Molta de la ceràmica d'aquesta fase es troba formant part dels farciments alto-imperials, ja que les reformes posteriors significaren el retall, en definitiva la destrucció de part dels murs, els paviments i els nivells

15. Els contextos ceràmics representatius d'aquest període històric de Tàrraco, en la intervenció del carrer Sevilla, procedeixen dels farciments constructius UEs 30, 54 i 131.

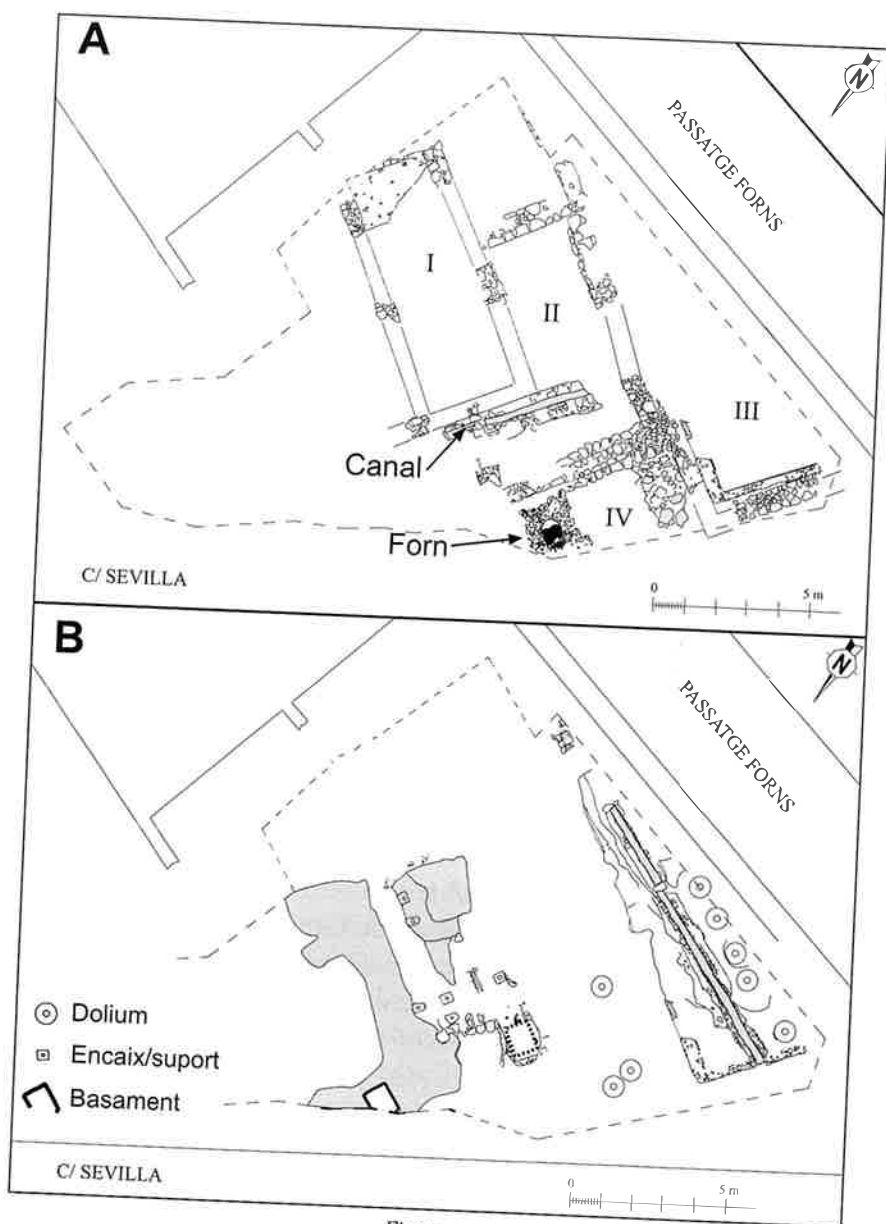

Figura 4:
 A. Planta fase republicana, forn de terrissa.
 B. Planta centre producció vinícola del s. III dC.

de l'època tardo-republicana. Del context ceràmic associat directament a l'execució de la ciutat romana, recuperat dels nivells constructius de regularització del terreny en la nostra excavació, destaca la presència de vaixel·la fina de vernís negre del tipus A formes Lamboglia 55, 36, 27 i 27B, que ja es troben als primers moments del segle II aC, juntament amb una plàtera Lamboglia 5/7, que apareix amb la producció tardana al darrer quart d'aquesta centúria, i una copa de la forma Lamboglia 1 en campaniana B, datable en el darrer terç d'aquest segle. Completa el conjunt de la ceràmica fina un gobelet del tipus Mayet 2, que arriba als nostres jaciments a partir del 150 aC, així com ceràmica local del tipus grisa de la costa –bols i bicònics–, que està acompanyada de ceràmica de cuina d'importació itàlica, amb algun exemplar de roig intern pompeïà, també datat en el darrer terç del segle II aC.

S'ha apreciat com es van colgar els magatzems cerealístics i es desmantellaren els seus murs. Els tovots d'aquestes antigues construccions s'integraren en els farciments de terra que s'abocaren per regularitzar i unificar el terreny¹⁶, a una cota entorn els 24 msnm. És important tornar a recalcar que les construccions precedents no disposaven de paviments o nivells de regularització, tal sols era la roca retallada i condicionada per a la circulació i manipulació de les reserves alimentàries. Les restes que ara identifiquem sí que denoten la voluntat de transformar urbanísticament un paisatge que, fins a aquell moment, no havia estat transformat intensament. Cronològicament aquestes estances es daten en el darrer terç del segle II aC, si bé no podem realitzar més precisions, ja que el material trobat no és molt abundós, com ha quedat de manifest.

Pel que fa a les primeres construccions pròpiament romanes documentades en l'excavació, aquestes corresponen a un seguit de murs que defineixen diverses estances pavimentades, una canalització i un forn¹⁷. Els murs es caracteritzen per recolzar sobre una gran banquetta de fonamentació d'entre 1,10 i 0,80 m d'amplada feta amb una filada de

16. Aquest estrat té un gruix entre 30 i 40 cm. És el que cobreix directament les tapes de les sitges de la fase anterior, en ell estan excavades les rases constructives dels murs tardo-republicans, i s'hi recolzen els paviments d'aquestes primeres edificacions romanes.

17. Malauradament només coneixem el que seria la petita cambra de cocció d'aquest forn, ja que estava parcialment ocult sota el perfil del carrer Sevilla, que marcava el límit de l'excavació d'urgència.

pedres irregulars mitjanes-grans lligades amb argila, que s'encabí en una rasa constructiva que talla els farciments de regularització fins arribar a la roca. Per sobre s'aixequen els murs pròpiament dits, que tenen una amplada de 60 cm, fets amb pedres mitjanes i mitjanes-grans amb una cara bona, i lligats amb argila i morter de calç barrejat amb graves petites (figura 10).

Aquests murs defineixen diferents espais, seguint un eix amb orientació SE-NW els costats llargs i NW-SE els curts, que sumen un total de quatre habitacions enumerades de l'I al IV (figura 4A). L'àmbit I, que malauradament en el moment d'efectuar l'excavació ja estava força malmès per les reformes imperials, té unes dimensions de 2,6 per 8 m i estava pavimentat amb un sòl fet de pedres petites clavades i disposades de forma molt espessa i lligades amb morter de calç (figura 13). Aquest paviment ens marca una cota d'ús entorn els 24,55 msnm. Compartint el mur meridional com a límit, trobem l'àmbit II, que té una amplada en el costat oriental de 2,4 i una longitud de 7,5 m. En l'extrem occidental la seva amplada es desconeix, ja que l'habitació té planta de "L", girant en sentit nord-est adaptant-se al límit occidental de l'àmbit I. Aquesta conducció¹⁸, conservada en un tram 4,4 m, té una orientació NE-SW, i aniria per sota d'un paviment no conservat¹⁹. En el seu inici caldria destacar l'empremta d'un tub de plom expoliat²⁰, que devia funcionar com a baixant de líquids (figura 12).

L'àmbit III es troba pràcticament ocult sota les estructures imperials, i d'ell només en coneixem el límit septentrional, que és el mur que delimita alhora l'àmbit II pel costat sud, i el costat occidental, conservat pràcticament en el perfil de l'excavació i del qual només restava la banqueta de fonamentació. El darrer espai ben definit de la fase

18. La tècnica constructiva utilitzada és la de fer dos murs als costats de protecció, amb pedres mitjanes amb una cara bona, que es col·loca mirant l'interior. Es fa llavors una estructura en forma d'U que té una amplada d'uns 25 cm i amb el fons revestit de morter tipus *opus signinum*. L'estat de conservació no ens permet dir si les parets també es trobaven o no revestides en origen, però el fet d'estar construïdes amb pedres i argila aconsellava, en el moment de la seva utilització, el seu revestiment.

19. Com en el cas anterior, però aquesta vegada de forma total, afectat per les reformes de les fases constructives imperials.

20. Part del tub de plom es va recuperar i formava part del nivell d'amortització d'aquestes estructures.

tardo-republicana és l'àmbit IV. Situat a l'oest de l'àmbit IV, es troba parcialment per sota del carrer Sevilla, i es prolonga més enllà del límit de l'excavació. En un dels angles resten fragments de la preparació del paviment d'aquesta habitació fet amb morter de calç i restes de pedra de soldó²¹, que marca una cota d'ús entorn els 23,75 msnm. Però l'element més destacat d'aquest àmbit, que ens ajuda a establir la funcionalitat de les estructures d'aquesta segona fase, ha estat interpretat com un forn (figures 4a i 11). Es tracta d'una estructura de petites dimensions amb un cambra de cocció de planta absidal, amb un diàmetre i una longitud d'uns 60-65 cm, i separat per un envà de la cambra de foc, situada a una cota lleugerament inferior. Les parets estan fetes de pedres irregulars mitjanes, i el material utilitzat per lligar és l'argila. La solera del forn, tant la cambra de cocció semicircular com la de foc, està feta amb fragments de ceràmica trencada i clavats verticalment un al costat de l'altre. A més, la part de solera situada fora de l'absis es trobava ennegrida per l'acció del foc.

Malgrat la parcialitat de les restes identificades, la constatació d'aquests elements —la conducció d'aigua, el forn, les estances amb paviments toscs però molt consistents i pràctics— sembla que ens trobem davant d'un petit taller de producció ceràmica. No és estrany trobar petits forns dedicats a la producció de ceràmica dins a l'interior de les ciutats, com succeeix a Empúries²², on s'han documentat diversos exemples datats amb anterioritat a finals del segle II aC i amortitzats per les estructures domèstiques construïdes arran de la unificació dels

21. Aquest paviment tipus *opus signinum* estava aixecat sobre una capa de pedres mitjanes-grans i argila que formaven una base sòlida -*rudus*- i regularitzava la roca natural. Només es va conservar algun testimoni proper a l'angle SW d'aquesta habitació, l'únic documentat, ja que l'extrem nord restava sota les estructures de la fase IV i el costat occidental quedava amagat sota el carrer Sevilla.

22. "Se documentan dos hornos en las cercanías de la casa de las inscripciones (casa I)... Se trata de hornos de planta rectangular, con cámara de fuego inferior (doble en uno de los casos con tabique separador central) de techo abovedado. En el horno de la cámara doble, situado en el interior de la muralla, se aprecian todavía los restos de la habitación que lo albergaba, delimitando un pequeño espacio ante la boca del horno para la provisión de leña y conservando restos del acceso a la cámara superior, donde se manipularían las cerámicas... Horno K. Se sitúa aprovechando un entrante del tramo de muralla "interior", al norte de la Torre Atalaya... Se trata de un horno de cámara circular, insertado en una habitación cuadrangular..." (MAR/RUIZ DE ARBULO 1993, 411-412).

dos nuclis de població. Si bé coneixem un cas urbà en què s'aplicà una normativa que establia la ubicació de terrisseries (*figlinae teglariae*) i fàbriques de teules (*tegularium*) fora de les ciutats, aquesta llei –*lex Ursonensis*– es referia a tallers que tinguessin una extensió que excedís de les 300 teules a la teulada, o el que és el mateix, a indústries terrissaires grans, que comptessin amb forns contaminants de grans dimensions (MAR/RUIZ DE ARBULO 1993, 408).

Altres exemples, més ben conservats, d'una terrisseria de petites dimensions com la que es devia ubicar en el barri antic de Tàrraco, el trobem en la ciutat de Lió (DESBAT *et alii* 2000). Obert a la via de l'Oceà, que entrava a *Lugdunum* des del nord, i al costat d'una necròpolis, s'hi va documentar un taller que va estar produint ceràmica de parets fines, llànties i ceràmica comuna. Aquesta *figlina teglaria* va estar activa durant els darrers 60 anys del segle I dC, i malgrat la diferència cronològica amb les troballes del carrer Sevilla, guarda moltes coincidències estructurals. El cas gal presenta un taller que ocupa una superfície total de 9 per 18 m de planta i travessada per una canalització d'aigua. El recinte es troba dividit en diferents sales per murs i s'han identificat les basses de l'argila –tal com podria ser l'àmbit II del carrer Sevilla–, algunes de les quals es troben al costat dels forns. També són presents retalls al terra per encaixar els torns, zones de magatzem i els forns de tipologia molt semblant al de Tàrraco (DESBAT *et alii* 2000).

En el context de la Tàrraco republicana cal constatar que l'orientació i la disposició d'aquestes estructures no es mostren coincidents amb la proposta de retícula urbana definida per a l'àrea intramurs. Es tracta d'una observació que també s'havia manifestat per a un segment de carrer documentat en el solar núm. 23 del carrer dels Caputxins i que aleshores ja s'havia interpretat com una conseqüència d'un nucli urbà preexistent (MACIAS 2000, 94).

2.3. Reformes de la ciutat alt-imperial

Aquesta és la fase històrica menys coneguda del solar, degut a l'escassetat de restes estratigràfiques i d'estructures conservades. L'únic vestigi que ha arribat fins a nosaltres és l'angle d'un dipòsit emplaçat a l'extrem SW del solar. Aquest tenia el sòl i les parets revestides amb morter hidràulic del tipus *opus signinum*, amb una fina capa preparatòria de cendres. Així mateix, les cantonades es trobaven protegides per motllu-

res tipus “mitja canya”. Les parets, de les quals només es conserva l'angle NW, estaven fetes en *opus caementicium* encofrat de forta consistència i amb una amplada de 28 cms, propera al peu romà.

Respecte a la cronologia d'aquesta estructura, la construcció de la qual va suposar el desmantellament de la terrisseria tardo-republicana i el creixement de la cota d'ús —dels 23,8/24 msnm als 24,3 msnm—, no es pot precisar. Únicament comptem amb un terme *ante quem*, que és el proporcionat pels nivells constructius de la fase següent, i que podem datar en la segona meitat del segle III dC.

2.4. Un centre de producció de vi

Durant la segona meitat del segle III dC, sense que es puguin fer moltes precisions cronològiques, es produeix una important reforma en aquest sector de la ciutat. El dipòsit de la fase anterior és cobert mitjançant nous farciments constructius de terra que eleven la cota dels paviments anteriors en mig metre, deixant el nou nivell de circulació entorn els 24,6 msnm. D'aquesta manera es basteix un gran espai pavimentat amb sòl d'*opus signinum*, caracteritzat per la presència d'una canalització, junt al límit del solar que dona al passatge dels Forns, una bateria de *dolia* i dos basaments fets amb carreus. Un d'aquests fou espoliat i l'altre és de pedra tipus Mèdol. L'anàlisi de les mostres recollides a l'interior de la conducció, així com en algun dels *dolia*, van apuntar la utilització d'aquestes estructures per a la producció/emmagatzematge de vi²³ (figura 4b).

La canalització, que va sofrir diverses reparacions, a l'igual que el paviment coetani, marca un pendent en sentit E-W. Per altra banda, el traçat d'aquesta conducció així com l'inseriment d'alguns dels *dolia*, van trencar part del dipòsit de la fase anterior. Té una amplada de 27 cm i una fondària de 24 cm, i per la seva construcció es van utilitzar pedres mitjanes i petites carejades i lligades amb morter en les parets, materials constructius ceràmics reciclats i lloses en la coberta, i una capa de morter hidràulic en el fons de la canal.

Del conjunt de *dolia* se n'ha conservat una renglera sota el perfil estratigràfic del Passatge dels Forns, just al costat sud de la canalització

23. Anàlítica novament realitzada pel Dr. J. Juan i Tresserras.

que acabem de descriure (figures 15 i 16). Es tracta d'un espai pavimentat amb *opus signinum*, on encara es podien comptar fins a 5 *dolia*, més el retall circular procedent de l'espoli d'una sisena. Malgrat les afeccions posteriors i els retalls, hem documentat dos *dolia* més, pertanyents a una altra alineació, i separada de la primera uns quatre metres cap al nord, amb un altre contenidor molt proper, que devia formar part de la filada adjacent. En total vam arribar a constatar un total de 8 *dolia* més el forat d'espoli d'una novena.

Un altre element a destacar seria la presència dels dos grans blocs petris separats entre si quatre metres, trobant-se el més septentrional parcialment ocult pel límit d'excavació amb el carrer Sevilla. Malgrat tot es poden determinar les seves dimensions, que són de 107 per 84 cm sobresortint 15 cm per damunt del paviment d'*opus signinum*. Del segon basament no es conserva més que el seu negatiu en un llit de morter. Per últim, cal citar la presència al terra de l'estança d'un conjunt de petits blocs fets en pedra del tipus Mèdol amb un encaix central d'uns 8 cm de fondària²⁴. Aquests elements estaven inserits en el paviment de *signinum* i es trobaven disposats en forma de creu. S'en conserven tres en sentit E-W i dos en sentit N-S, amb un altre a l'eix de creuament. És més que possible que, per la seva disposició en planta, originàriament n'hi hagués algun més (figures 17, 18 i 19).

Aquests elements, més l'anàlisi efectuada, ens indiquen la presència d'un establiment dedicat a la producció de vi que, en el nostre cas ha estat documentat parcialment i, consegüentment, n'és difícil una explicació global del seu esquema compositiu. Quant a la premsa, no hi ha elements identificats, tret dels dos basaments que podrien ser suports, però donat l'estat de conservació és una afirmació molt incerta. L'excavació efectuada no ha permès identificar el *lacus* de recepció del most, però l'estança pavimentada amb *opus signinum* on es trobaven disposades les *dolia* semienterrades respon de ben segur a la *cella* vinària, on es devia dur a terme l'emmagatzematge final i es devia fer el tractament del vi, tot afegint, per a la fermentació, diversos compo-

24. Les mides d'aquests blocs són d'uns 30 per 35 cm de planta, sobresortint uns 10 cm per sobre de la cota de paviment. Les mides de l'encaix central són d'uns 12 per 8 cm de costat.

nents²⁵. El millor referent que disposem són les restes documentades a Barcino (BELTRAN 2001), molt semblants a les que hem identificat a Tàrraco ja que en ambdós casos el paviment que envolta les *dolia* marca uns lleugers desnivells envers la conducció que travessa l'estança, segurament per facilitar l'evacuació de l'aigua durant la neteja de la sala. Quant a la presència dels encaixos abans esmentats podria interpretar-se com el suport de pals de sustentació d'algun tipus de barana o delimitació discontinua que dividia el gran espai arquitectònic pavimentat amb *opus signinum*. Però també és probable que, com en el cas de la factoria de Barcino, es tractés dels suports d'un entarimat de fusta o plataforma elevada que permetria arribar amb facilitat als diferents contenidors i poder manipular el vi durant la fermentació²⁶. Malgrat tot, l'estat de conservació de les restes i el fet d'haver excavat una part d'aquesta antiga factoria ens fa ser prudents en la seva interpretació.

Quant a la data de construcció d'aquest establiment industrial cal remarcar que, malauradament, els seus nivells constructius estaven en molts llocs afectats per nivells d'espoli, forats i colgaments tardoantics i contemporanis. Per aquests motius la seva interpretació i excavació no ha estat exempta de dificultats. Tanmateix, l'alta residualitat del material arqueològic que contenien, degut al fet que aquesta fase ja comportà una forta alteració de les estructures i dels nivells alt-imperials i tardo-republicans, fa que no se'n pugui acurar la cronologia. Així, en l'extrem meridional i associat al paviment d'*opus signinum* UE

25. "A través de las fuentes clásicas conocemos la utilización de algunos componentes que se añadían al vino. Se mencionan sustancias tan dispares como cal, yeso, agua con sal o agua de mar, cenizas y polvo de mármol u otros productos como el arrope (mosto cocido al fuego), la miel, el mosto de la segunda prensada y otros tipos de vinos" (BELTRÁN 1998, 279).

26. En el paral·lel barceloní tenim una "Serie de agujeros, 6 detectados y probablemente dos más desaparecidos. Los negativos corresponden a una estructura auxiliar de madera; una especie de plataforma elevada desde donde se podía acceder fácilmente a los *dolia* y manipular su contenido. Estas plataformas estarían ancladas directamente a la pared mediante unos travesaños horizontales. (...) No se han detectado reformas constructivas a excepción de dos agujeros que corresponden a una reparación de una de las plataformas de madera. En este caso, la apertura de los nuevos agujeros ocasionó un corte en el *opus signinum* y fue necesario la colocación de piedras en forma de cuñas para fijar los pies derechos" (BELTRÁN 1998, 279).

133 i la seva posterior reparació UE 6, amb un seguit de *dolia*, i a la canalització UE 48, tenim els farciments UEs 132, 223 i 200. El material més representatiu que contenen és més propi del segle II –una àmfora bètica Beltrán 2A, TS Hispànica Drag. 27–, i com a element més modern cassoles de producció nord-africana de la forma Lamb. 9A, tant en TSA-A com en cuina africana. A l'angle S-E, al costat dels citats paviment i canalització, es conservava el farciment constructiu sense el paviment que el coronava i associat a més *dolia*. Aquests nivells, UE 101 i 109, van proporcionar un petit conjunt de ceràmica de cuina africana formes Ostia I- 261, III-332, Ostia III-267 i Lamb. 10B, juntament amb una peça de la forma Hayes 49 en TSA-C, que es data a partir del segon terç del segle III dC (figura 28).

Per últim cal parlar dels nivells de preparació del paviment UE 17, UE 9, 13, 16, 18 i 22. Aquest paviment s'estenia per la zona central de l'excavació, i tot i no trobar-se en contacte amb l'*opus signinum* de la franja meridional, molt probablement es tracta del mateix sòl estès durant aquesta fase. El volum de material recuperat d'aquests nivells de preparació és major. Conjuntament amb el material propi de segle II: TS Hispànica Drag. 27, TSA-A Lamb. 1 o cuina africana Lamb. 10A i B, Ostia III-267, I-270 i I-261. Els elements definitoris que estableixen la cronologia del conjunt són un exemplar de vaixel·la en TSA-C forma Hayes 48B, que es pot datar a partir d'inicis del segle III dC, més àmfora africana Keay 7 i una altra sud-hispànica Beltrán 68, que podem datar en la segona meitat d'aquesta centúria.

Així doncs la cronologia d'aquesta fase ha de situar-se a mitjan del segle III dC. Una data que s'estableix en funció de les formes ceràmiques més modernes i del límit *ante quem* que indiquen els indicis que ara descriurem.

Les evidències estratigràfiques –capes de cendres– indiquen que l'establiment patí un incendi que podria haver obligat a un desallotjament ràpid i traumàtic de l'indret. Aquesta és la conclusió que s'extreu de la lògica i primera interpretació, que de vegades deu funcionar i d'altres no, obtinguda a través de la troballa d'un tresoret de 23 monedes directament posicionat sobre el paviment d'*opus signinum*, al costat de la conducció i els *dolia* i amb clars símptomes de combustió. A més la zona central de l'excavació degué patir alguna destruc-

ció, atès que es van haver de reparar els paviments d'*opus signinum* amb un nou sòl fet amb grava de riu, pedretes i terra compactada. La part on es trobaven els encaixos de barana presentava una zona en forma de "L" on la pavimentació havia sofert reparacions mitjançant nous sòls de terra compactada. D'aquesta manera alguns dels encaixos, antigament inserits en el *signinum* originari, ara es trobaven encaixats en l'estratigrafia de reparació i consolidació.

Per altra banda la zona que vorejava la canalització i la bateria de *dolia* conservada sota el perfil de l'excavació, es va reparar amb una capa de terra compactada rematada per un nou paviment tipus *opus signinum*. Igualment hem pogut documentar diverses reparacions de la canalització, que en forma de rases quedaven marcades en les diferents capes de paviment. De fet en el moment de realitzar l'excavació es va poder comprovar que la coberta de la conducció estava intacta, malgrat els saqueigs i destruccions tardoantigues i contemporànies. Sembla, doncs, que després del sobtat incendi que afectà la factoria vitícola, es va reprendre l'activitat fins l'abandonament definitiu de l'edifici.

Pel que fa a la cronologia de l'incendi no disposem d'evidències ceràmiques en l'estratigrafia coetània ni en els nivells de reparació posterior. En canvi comptem amb un conjunt monetari que permet establir una cronologia entorn el 260 dC (vegeu apartat 3. figura 23).

La constatació d'aquestes evidències d'incendi és molt significativa per la seva cronologia i ubicació urbana. Cal recordar que aquest solar és molt proper a l'immoble núm. 1 del carrer Castaños, on es va documentar un extens i voluminós abocador de deixalles arquitectòniques, monetari i d'*instrumentum domesticum* generat a partir d'un incendi produït dalt del promontori sud-occidental de Tàrraco, aproximadament en el mateix indret on se situen les troballes del carrer Sevilla. Aquest abocador s'ha datat en un moment avançat de la segona meitat del s. III en funció de la ceràmica, tot i que no hi ha nummari posterior al 260 dC (MACIAS 2004 a, 86; TEIXELL 2004, 91). Ambdues troballes trenquen amb la idea recentment elaborada que la invasió franca d'aquesta època va afectar exclusivament a la zona portuària i al suburbi del Francolí (MACIAS 2000b). Malgrat que les dades no són molt abundants, sembla que després de l'incendi es mantingué la mateixa activitat industrial en l'edifici. Així ho indiquen

algunes de les *dolia*²⁷ que es mantenen en ús conjuntament amb les reparacions posteriors dels paviments i que foren colgades pels nivells d'abandó de la fase següent.

2.5. L'abandonament i l'espoli de l'àrea

El final de la vida urbana d'aquesta zona de la ciutat antiga, lligada a la destrucció i/o abandonament i saqueig d'aquestes estructures, sembla produir-se entre els darrers anys del segle IV i el segle V dC. Evidències d'aquest abandonament la tenim en la caiguda, sobre els darrers paviments d'*opus signinum* de la zona de *dolia*, d'una reixa de ferro pertanyent a una finestra (figures 20 i 22). De la reixa es conserven tres dels quatre límits, i en total ens donen unes dimensions de 85 per més de 57 cm, mides que es podrien veure ampliades si hi afegim els elements trobats durant el procés d'excavació pertanyents a la mateixa reixa. En relació al disseny, aquesta està formada per làmines de ferro d'uns 4 cm d'amplada, que s'encreuen formant quadrats de 12 cm de costats, alhora protegit per punxes diagonals que formen estrelles en les interseccions dels quadrats (figura 24). Un exemple pràcticament idèntic el trobem en l'exemplar exposat al British Museum, procedent del jaciment de Hinton St. Mary, Dorset, i datat a finals del segle III-segle IV dC. (CAMPBELL 1997, p. 30 fig. 33)²⁸.

Igualment hem trobat diversos forats d'espoli i rases de saqueig d'elements arquitectònics, ja que en aquest moment s'extreu el carreu de pedra que formava part del complex vinícola, i es desmunta parcialment el mur meridional dels àmbits II i IV de la fase tardo-republicana (figura 21). Cal remarcar que ens trobem en un sector de la ciutat en què a partir de mitjan segle IV s'han identificat nombroses evidències d'abandó i d'interrupció de la vida urbana (ADSERIAS *et*

27. Les successives reformes de paviments evidencien que la factoria vitícola romanagué en ús fins el seu abandonament final en aquest moment. Una altra dada, com és el fet que els fons de les *dolia* excavades es trobessin cobertes d'una capa de cendra, evidencien aquest fet. Cal remarcar que en el procés de fermentació del vi era freqüent afegir-li, entre altres additius, cendres i most cuit al foc (BELTRÁN 1998, 279).

28. Aquesta reixa també està formada per làmines de ferro formant quadrats amb punxes diagonals en les interseccions, i les seves mides són de 55 per 61 cm.

alii 1997) que dugueren cap a l'antiga divisió de la ciutat en dues àrees urbanes: la Part Alta i la zona portuària (MACIAS 2000b).

Aquest procés, arran dels nivells d'espoli i abandonament recuperats en la nostra excavació, s'ha datat en la primera meitat del segle V. Aquesta datació es fa en base als contextos ceràmics procedents de les unitats estratigràfiques núms. 2, 3, 11, 12, 100, 104 i 106. Entre la vaixella final cal destacar la presència de TSA-C forma Hayes 62b i TSA-D formes Hayes 50B, amb una datació final vers el 400, Hayes 87A i les formes Hayes 57, Hayes 75 i un plat àpode de la forma Hayes 58B, Hayes 61 o bé Lamboglia 51. Entre els contenidors amfòrics caldria destacar la presència d'exemplars africans de les formes Keay 3, 3B, 6, 7 i 25C, sud-hispànics Keay 16 i 16 AB, orientals LRA 3 i Kapitan II/Keay 12, i exemplars de la Mauritània forma Keay 1B. Per últim caldria citar la presència d'un seguit de recipients de ceràmica comuna, recentment ben catalogats i definits cronològicament (MACIAS 1999), que ens vénen a confirmar la cronologia de segle V dC (figura 28.5).

3. EL CONJUNT MONETARI

Al costat de la canalització i els *dolia* del centre productor de vi que ocupà aquesta àrea a mitjan del segle III s'exhumà un conjunt de monedes localitzades en un mateix punt formant un tot comú. Les peces monetàries es trobaven concentrades en una taca de cendra situada sobre el paviment d'*opus signinum* UE 6. Les traces adherides a les pròpies monedes fan pensar que es devien trobar dins d'un recipient de matèria orgànica que, de ben segur, devia correspondre a un moneder de bossa de tela rígida o pell. La troballa es relaciona amb un incendi que afectà l'activitat del centre de producció vinícola.

La troballa s'identifica amb el segon tipus dels quatre grups de tresors establerts per R. Turcan: tipus constituït per bosses perdudes o abandonades amb una composició de variada amplitud cronològica, depenent directament de la circulació monetària que es doni en el lloc, en el moment concret d'abandonament, sense haver existit una selecció prèvia de peces (TURACAN 1965, 356). El conjunt monetari es troba integrat per 23 bronzes (22 sestercis i 1 dupondi) i un antoninià, moneda de plata la qual no ha conservat evidència visible del seu

bany exterior d'argent. L'estat de conservació del conjunt és bastant precari, a conseqüència de les traces deixades pel foc en elles. Malgrat això, ha estat possible la classificació dels seus tipus, no així la identificació íntegra de les peces (figura 23).

L'interval temporal de la sèrie s'ubica entre el regnat de Marc Aureli i l'imperi de Trajà Deci, identificant-lo amb els conjunts monetaris del segle III dC. trobats a Hispània anomenats de circulació monetària de tipus mediterrani, identificada a tota la franja costanera fins a la Bètica (MAROT 1999, 329-330). El sesterci que obre la forquilla cronològica no ens atorga una data d'emissió clara a causa del mal estat de conservació del revers. El més recent, l'antoninià de Trajà Deci datat en l'interval de regnat de l'esmentat emperador, per la mateixa raó d'impossibilitat d'identificació total, no pot considerar-se com a datació absoluta ja que el propi conjunt ens demostra que existia en circulació un nombre important de monedes de la dinastia dels Sever en cronologies avançades del segle III dC. També, la presència d'una peça del segle II dC. encara que solitària, ens aproxima a la típica composició dels tresors numismàtics del segle III dC. on es constata el manteniment en circulació d'aquestes peces numismàtiques dels segles I i II dC. (CALLU 1969, 131).

En el conjunt exhumat cal destacar l'absència de monedes d'emperadors entre Filip i Trajà Deci. Malgrat això, la presència, encara que aïllada, d'emissions sota el regnat de Filip I s'escau als conjunts coneguts de la Península Ibèrica de mitjan segle III dC. L'absència de monedes de Valerià marca una barrera important *ante quam* de l'entrada d'antoninians a Hispània, identificant-se en un tipus de comportament adherit a la primera meitat del segle III dC. Es coneix que l'entrada en massa de la denominació d'antoninià no es produeix fins a les emissions en nom de Gal·liè encara que de manera esporàdica es té constància d'exemplars de Gordià III documentats a ciutats com Tàrraco i Barcino. Per això el tresorejament del conjunt no ha d'anar més enllà de l'any 260 dC.

En la seva composició s'observa que el major nombre de sestercis identificats són del regnat de Sever Alexandre (8), seguit pels bronzes de Trajà Deci (5). La moneda més antiga s'ubica en les emissions durant el regnat de Marc Aureli i l'exemplar més recent correspon a

l'antoninià de Trajà Deci. Entre les 8 monedes no identificades amb precisió, els pesos, diàmetres i elements conservats permeten assegurar que cap d'elles va més enllà d'aquests marges cronològics establerts.

La composició detallada de les peces monetàries és aquesta:

	Núm.	%
161-222		
Marc Aureli	1	4.16
222-235		
Sever Alexandre	8	33.33
248-251		
Filip I	1	4.16
Trajà Deci	5	20.83
Indeterminades	9	37.5
	24	

Malgrat el seu estat precari a conseqüència del foc, els seus pesos es troben pròxims dels pesos referenciats en les estimacions dels catàlegs consultats, fet que ratifica la bona qualitat de les monedes exhumades.

3.1. Etapes de l'estructura del conjunt monetari

L'observació del conjunt monetari deixa entreveure una renovació progressiva del numerari en la ciutat de Tàrraco en la primera meitat del segle III dC. Respecte a ocultacions conegudes de la mateixa franja cronològica la presència de moneda dels segles I i II dC. és ínfima, però malgrat la no-presència de tipus de l'època gordiana, es representen prou tipus per poder definir tres etapes. Aquestes són:

- L'etapa 161-180 dC. Resta representada per un únic sesterci de Marc Aureli. Es tracta d'una emissió a nom del propi monarca. La seva condició de moneda circulant ha provocat el desgast important de tot el revers així com de la llegenda del propi anvers, i una important pèrdua de pes (en el regnat se devia situar entre 23 i 24 grams i aquí resten 19.5 grams).

- L'etapa de Sever Alexandre 222-235 dC. En la mostra analitzada ressalta el fet de no trobar numerari de l'etapa de govern de Septimi Sever, fet que no ha d'estranyar en un tresorejament de volum monetari tan escàs. Aquest comportament ja fou identificat per Turcan atribuïnt l'origen a la reducció de volum d'emissions senatorials fins al govern de Sever Alexandre (TURCAN 1964, 50) i ratificat en altres estudis més propers com ara el del tresor de Talamanca format majoritàriament per sestercis de Sever Alexandre (CAMPO 1977).

Malgrat les traces deixades per la combustió en les monedes del nostre tresorejament, s'observa el desgast important de les monedes per la qual cosa l'evidència de ser numerari circulant queda ben palesa. El desgast ha impossibilitat poder localitzar l'any d'emissions de totes elles. Sols en sis exemplars s'ha identificat l'any d'emissió, dos dels quals coincideixen en l'any 226. Queda clar que, malgrat la petita mostra, l'arribada de moneda a la ciutat de Tàrraco es renova freqüentment, fet que ens apropa a una aproximació de la circulació del sesterci a mitjan del segle III dC. en la costa mediterrània Tarraconense on l'aportació anual hauria de ser fluida i sense interrupció.

- L'etapa 235-251 dC. Representada per sis exemplars s'identifica una reducció en l'aportació de moneda emesa, deguda entre altres fenòmens per l'arribada de numerari en gran quantitat durant l'etapa anterior i, més concretament, durant els anys d'estabilitat en política econòmica portada a terme per Sever Alexandre. Això provocà la saturació del mercat que s'ha de referenciar amb els governs dels Gordians, època en què en línies generals no arriba moneda a la costa mediterrània perquè, simplement, no en fa falta.

3.2. Inventari de monedes

Núm. Peça	Autoritat emissora	Data Emissió	Metall	Valor	Pes	Diàm.	Ceca	Anvers	Revers
100-1	Sever Alexandre	227 dC.	AE/31	Sesterци	21.4	30	Roma	Bust a d. drapejat, amb cuirassa i llorejat. Lleg: (IMP CAES) M AVR SEV (AL)EXANDER AVG	<i>Aequitas</i> dempeus a e. Portant balança a e. i cornucòpia a d. Lleg: P M TR P VI COS I (I PP) S C
100-2	Filip I	248 dC.	AE	Sesterци	16.6	27	Roma	Bust a d. drapejat, amb cuirassa i llorejat. Lleg: IMP M IV (L PH) ILIPPVS AVG	Temple octàstil amb estàtua de Roma al centre. Lleg: SAECVUL(ARES AVGG) S C
100-3	Sever Alexandre	235 dC.	AE	Sesterци	19.1	27	Roma	Bust a d. drapejat, amb cuirassat i coronat. Lleg: (IMP) AL(EXA)NDER PIVS AVG	Sol avançant a esq. portant fuet a mà esq. Lleg: (P M TR PXIII COSIII P P) S C
100-4	Trajà Deci	249-251.	AE	Sesterци	20.3	30	Roma	Bust a d. llorejat i amb cuirassa. Lleg: IMP (C M) Q TRAIANVS D(E)C(IVS) AV(G)	Il·legible
100-5	Sever Alexandre	26 dC.	AE/32	Sesterци	27.5	30	Roma	Bust a d. drapejat i llorejat. Lleg: I(MP CA)ES M AVR SEV ALEXANDER AVG	<i>Annona</i> frontal portant tiges de blat i cornucòpia. Als peus <i>modius</i> . Lleg: (AN)NONA A(VGVSTI) S (C)
100-6	Sever Alexandre	222-235 dC.	AE	Sesterци	22	32	Roma	Cap llorejat. Lleg. parcial: (IMP ----ALE)XA(N)DE(R) (---AVG)	Figura avançant a esq. Possible <i>Mars</i> o Sol. Lleg. il·legible.
100-7	Trajà Deci	249-251 dC.	AE	Sesterци	18.3	32	—	S'intueix cap a d. Lleg: IMP (C M) Q (TRAIAN)V(S)D(ECIVS AVG)	Il·legible
100-8	Trajà Deci	249-251 dC.	AE	Sesterци	22.3	33	Roma	Bust a d. drapejat i amb diadema. Lleg: (HERENNIA E)S(TRVCILLA AVG)	<i>Pudicitia</i> drapejada, asseguda a d. sobre tro. Velada. Ceptre creuat. Lleg: (PV)D(ITICLA) A(VG)VSTA(E)
100-11	Marc Aureli	161-180 dC.	AE	Sesterци	19.5	31		Cap barbat a d. Lleg: (IMP) CAE(S M AVREL) AN(TONINVS) AV(G P M)	Il·legible
100-12	Sever	232 dC.	AE/28	Sesterци	16.4	30	Roma	Bust a d. llorejat i drapejat. Lleg: (IM)PALE(XANDER)R PIVS (AVG)	Júpiter nu amb capa a l'espatlla portant llamp i àliga. Lleg: I(OVI)
100-13	—	Segle III dC.	AE	Sesterци	19.8	32	—	Es defineix cap femení a d.	Il·legible
100-14	—	Segle III dC.	AE	Sesterци	27.9	33	—	Il·legible	Il·legible

Núm. Peça	Autoritat emissora	Data Emissió	Metall	Valor	Pes	Diàm.	Ceca	Anvers	Revers
100-15	—	Segle III dC.	AE	Sesterci	25.5	39	—	Il·legible	Figura dempeus a d. No identificada.
100-16	—	Segle III dC.	AE	Sesterci	22.5	32	—	Es defineix cap a dreta amb barba	S'intueix figura frontal
100-17	—	Segle III dC.	AE	Sesterci	22.5	31	—	Es defineix cap a d.	Il·legible
100-18	Sever Alexandre	222-235 dC.	AE	Sesterci	23.6	31	Roma	Es defineix cap a d. Lleg.: (...) (SE)VAL(EXANDER) (...)	Es defineix figura dempeus togada. Lleg.: (...) s c
100-19	Sever Alexandre	225 dC.	AE	Sesterci emissió nupcial	24.1	33	Roma	Perdut. Es coneix que hi apareixia bust d'Orbiana i lleg.: (SALL BARBIA ORBIANA AVG)	Sever Alexandre davant Orbiana, donant-se la mà. Lleg.: (CONCORDIA AVGVSTORNVM SC)
100-20	—	Segle III dC.	AE	Sesterci	24.5	32	—	S'intueix cap a d.	Il·legible
100-21	—	Segle III dC.	AE	Sesterci	19.7	32	—	Il·legible	Il·legible
100-22	—	Segle III dC.	AE	Sesterci	22.4	30	—	Il·legible	Il·legible
100-23	Trajà Deci	249-251 dC.	AE	Antoninià	2.7	23		Bust a d. llorejat i drapejat. Lleg: IMP (C M) QTRAIANVS D(EV)IS(A)V(G)	Il·legible
100-24	Sever	226 dC.	AE/33	Sesterci	19.2	32	Roma	Cap a d. llorejat i amb cintes caigudes al clatell. Lleg: IMP CAE (S M A) VR SEV ALE(XAN)DER AVG	Par corrent a esq. portant branca i ceptre transversal. Lleg: (PA) X
100-25	Trajà Deci	249-251 dC.	AE	Dupondi	6.9	24	—	Cap coronat a d. Lleg. il·legible	Figura dempeus amb falda curta. No identificada. Lleg. il·legible
100-26	—	Segle III dC.	AE	Sesterci	25.3	30	—	S'intueix cap coronat a d.	Il·legible

3.3. Conclusions numismàtiques

La franja cronològica més ben representada és sens dubte la del segle III dC. fet bastant comú dins dels tresors d'aquesta època, com per exemple el tresor de Talamanca, el de la vil·la romana de Torre Llauder a Mataró o el tresor de "El Mirador" en el *territorium* de *Dianium*. No és agosarat assimilar el nostre tresor amb el tipus de tresor aparegut en el litoral mediterrani conformat per grans bronzes, encara que disposem d'un antoninià que, en un primer moment, l'exclou d'aquest grup. Però aquest mateix motiu, la presència d'un sol antoninià enfront les 24 monedes recuperades i el fet que l'antoninià apareix amb Gordià III a Tàrraco (HIERNARD 1978, 310), identifica el lot amb la circulació normal de l'època. Estem, doncs, davant de l'inici pausat de l'entrada d'antoninians a Hispània, els quals se sumen a l'arribada de nous sestercis, a diferència del que passa a Britània i a la Gàl·lia que a partir de finals del segle II ja no reben sestercis (CAMPO 1977, 95). El conjunt monetari localitzat a la vil·la dels Munts durant les intervencions dutes a terme entre els anys 1995 i 1996 reflecteix una circulació mixta o paral·lela del sesterci i de l'antoninià (MAROT 1998, 219), de la mateixa manera que s'insinua en el nostre tresorejament.

La datació atorgada a l'ocultació o pèrdua d'aquest tresor se situa entorn l'any 260 dC, anys més tard de les monedes més modernes, ja que la data d'ocultació no ha de coincidir amb l'encunyació de la moneda menys antiga, depenent molt de la renovació més o menys ràpida del numerari de l'àrea on es troba el tresor²⁹. En el nostre cas ha quedat indicat que el numerari a Tàrraco es renova en certs anys amb força empenta, i si així no es fa en altres èpoques (la posterior al regnat de Sever Alexandre) és perquè existeix una saturació en el mercat. Però no serà fins a Gal·liè que l'antoninià es transforma en la principal i més nombrosa moneda en el mercat, convertint-se envers l'any 266 dC. en la màxima representada en els dipòsits coneguts, evolució que es pot observar a Menorca, Empúries i Conímbriga entre altres (CAMPO 1976, 64). Davant d'això la nostra data de pèrdua del dipòsit es fixa abans del govern en solitari de Gal·liè.

29. Els exemplars que defineixen el tancament del conjunt són les monedes d'emissió sota el regnat de Trajà Deci, comportament que repeteix el del tresor trobat a *Pollentia* (TARRADELL 1977, 28).

El fet de recuperar el conjunt de monedes en una taca de cendres fa pensar en els dipòsits monetaris valorats com a testimonis històrics de les invasions germàniques que van irrompre a la Península Ibèrica al voltant dels anys 260-264 dC. Però de la mateixa manera els dipòsits trobats als Munts i Vilauba (BALIL 1979, 97-99) exhumats en nivells de cendres i de destrucció, no es poden emprar, exclusivament, des del punt de vista numismàtic, com a resultat directe de les invasions, ja que la pròpia composició del tresorejament no ens apropa amb seguretat a una cronologia fàcilment identificada amb les ràtzies bàrbares i amb la seva probable llarga durada (MAROT 1999, 330). Afortunadament els resultats extrets de l'excavació arqueològica, la seva posterior interpretació i la procedència arqueològica precisa del propi tresorejament permeten vincular el nostre conjunt monetari a indicis de destrucció i, a la vegada, se'l pot considerar com a indici del pas d'invasors, sobretot pel fet d'estar dibuixant-se un episodi traumàtic curt temporalment, ja que ràpidament l'estança es repara per continuar amb la seva tasca de producció.

4. CONCLUSIONS FINALS

Considerem les dades obtingudes en aquesta petita excavació arqueològica com de suma utilitat per entendre l'evolució històrica i la dinàmica urbanística d'aquesta àrea intramurs de la ciutat de Tàrraco. Les conclusions que deriven de la seva anàlisi resolen certs dubtes interpretatius, tot i que podem afirmar que els interrogants existents són encara més nombrosos que les qüestions resoltes.

Primer de tot volem destacar el fet que no haguem documentat evidències de cronologia ibèrica en aquest indret. Cal plantejar-se si això respon a les afectacions produïdes en el moment en què es definí l'àrea d'emmagatzematge o bé que aquest indret no fou realment ocupat per l'*oppidum* ibèric. Sobre aquest aspecte només podem destacar tres dades: l'absència de clars vestigis ceramològics en la nostra estratigrafia, la manca de troballes ibèriques en solars posicionats al nord del carrer Sevilla (SERRA 1932; GÜELL *et alii* 1994; MACIAS 2000) i la constatació únicament de vestigis preromans en solars del carrer dels Caputxins o bé en una àrea més propera al riu Francolí (ADSERIAS *et alii* 1993). En funció d'aquestes dades nosaltres creiem, més com a hipòtesi de recerca que una teoria corroborada, que aquesta àrea d'emmagatzemat-

ge s'establí fora del primitiu recinte ibèric i que la seva creació fou una conseqüència del creixement demogràfic que experimentà l'antic *oppidum* amb l'arribada dels romans. Així doncs, l'excavació d'aquestes sitges fou un episodi més de l'expansió urbanística que es detecta, molt escadusserament, a partir d'inicis del s. II aC³⁰. Òbviament els indicis obtinguts són insuficients per associar amb claredat aquestes troballes amb estructures campamentals militars o àrees residencials civils. Creiem que, per una qüestió de proximitat, les sitges devien tenir relació amb el subministrament del nucli urbà.

Les estructures conservades sobre les sitges, datades per nosaltres al darrer terç del s. II aC i associades a àmbits residencials i/o productius, s'inclouen en un període d'intensa activitat constructiva de Tàrraco. És una dada coherent amb el context urbà, atès que durant la segona meitat del s. II i inicis del I aC es constata la construcció de la dita segona fase de la muralla, el traçat de nous carrers, xarxa de clavegueram i l'edificació de nous immobles³¹. Tot plegat permet establir l'existència d'un programa de transformació urbana que cal incloure dins d'un procés de generalització urbanística o un programa de *fundacions urbanes*, d'acord amb el que s'ha observat en altres ciutats de la mediterrània occidental. Així doncs coneixem, per a la segona meitat del segle II aC, la fundació de les colònies de *Valentia* i *Narbo* (v. anàlisi global a RIBERA 1988). També és patent, en nuclis de cronologia més antiga, la intensificació dels processos de redefinició i expansió urbana. Ens referim als casos de *Carteia* (BENDALA *et alii* 2002), *Carthago Nova* (RAMALLO/RUIZ 2002) i potser *Ilerda* (PAYÀ *et alii* 2003). En el cas català coneixem la fundació, entorn el 100 aC, de les ciutats d'*Emporiae* (AQUILUÉ *et alii* 2000), *Aeso*

30. Com en el solar núm. 27 del carrer Lleida (GÜELL *et alii* 1994), transformacions puntuals a l'*oppidum* ibèric i en el solar núm. 32 del carrer del Gasòmetre (DÍAZ GARCÍA 2000, 203).

31. Ens referim a les excavacions dels carrers de la Unió i del Governador González (BERMÚDEZ 1993), Sevilla (GÜELL *et alii* 1994), Fortuny i Méndez Núñez (MACIAS 2000). A més, en aquest moment es constata la primera reforma urbanística intensa del nucli ibèric evidenciada a partir d'una intensa activitat constructiva acompanyada de noves tècniques materials i també amb clares evidències de ritus fundacionals (ADSERAS *et alii* 1995). Altres evidències de caire estratigràfic i de difícil interpretació es localitzen a la part alta: Col·legi d'Arquitectes (AQUILUÉ 1993), Torre de l'Antiga Audiència (DUPRÉ/CARRFÉ 1993), carrer Merceria 11 (PIÑOL 1993) i Rambla Vella (DÍAZ GARCÍA 1996).

(PAYÀ *et alii* 2004), i Iesso (GUITART *et alii* 1998). Una mica més moderns semblen ser els casos de *Gerunda* (BURCH *et alii* 2000), *Iluro* (GARCÍA *et alii* 2000), *Pollentia* (Orfila 2004) i *Palma* (Cau 2004).

Quant a la ciutat de Tàrraco un dels dubtes més importants és definir actualment si l'evolució urbanística de la ciutat ha de considerar-se un exemple important del que s'ha anomenat programa de fundacions urbanes de la *Hispania Citerior* (GUITART 1994), o bé la ciutat, com a *ciuitas foederata* antiga i presumpta capital provincial (cfr. RUÍZ DE ARBULO 1992, ALFÖLDY 2004, 7) fou protagonista d'un episodi urbanístic anterior. Una tercera possibilitat defensaria l'existència de dos processos urbanístics diferenciats que tenen relació amb la coexistència física i temporal d'un nucli urbà, que evolucionà a partir de l'antic *oppidum* ibèric, amb un segon de nou i més modern fruit d'un procés de potenciació urbana de caràcter globalitzador.

Aquests interrogants requereixen d'una reflexió sobre l'estat de la investigació arqueològica de l'època tardorepublicana de Tàrraco. La primera i principal conclusió a què s'arriba després d'aquesta tasca és que la investigació encara es troba en un nivell molt deficitari i actualment n'és difícil conèixer amb claredat el procés de formació urbana i la relació temporal entre els seus principals protagonistes: el recinte emmurallat, la xarxa de clavegueram amb el seu col·lector principal i l'execució d'una retícula urbana *-viae i insulae-* que s'hauria d'haver projectat en funció del traçat de la muralla. A més, tot i que s'ha avançat molt en la definició cronotipològica en les ceràmiques d'aquest període a la ciutat (DÍAZ GARCÍA 2002), no disposem encara de suficients contextos per a l'establiment de cronologies precises i estratigràficament vinculades amb tots els fets urbanístics de rellevància.

Disposem de prou garanties ceramològiques per a la datació del que s'ha interpretat com a col·lector principal de residus urbans (DÍAZ/PUCHE 2003). Aquesta datació i el paper fonamental que tindria el col·lector estableix l'existència d'un important projecte urbanístic datat entorn l'any 100 aC i que, forçosament, concebria el traçat del col·lector com un fet anterior a la materialització constructiva de les *insulae* residencials de la seva àrea d'influència. Els treballs arqueològics desenvolupats al solar núm. 9 del carrer d'Apodaca han demostrat que el barranc natural on posteriorment s'encabí el col·lector fou aprofitat com a claveguera d'evacuació de residus a l'aire lliure durant la primera meitat del s. II aC. Cap

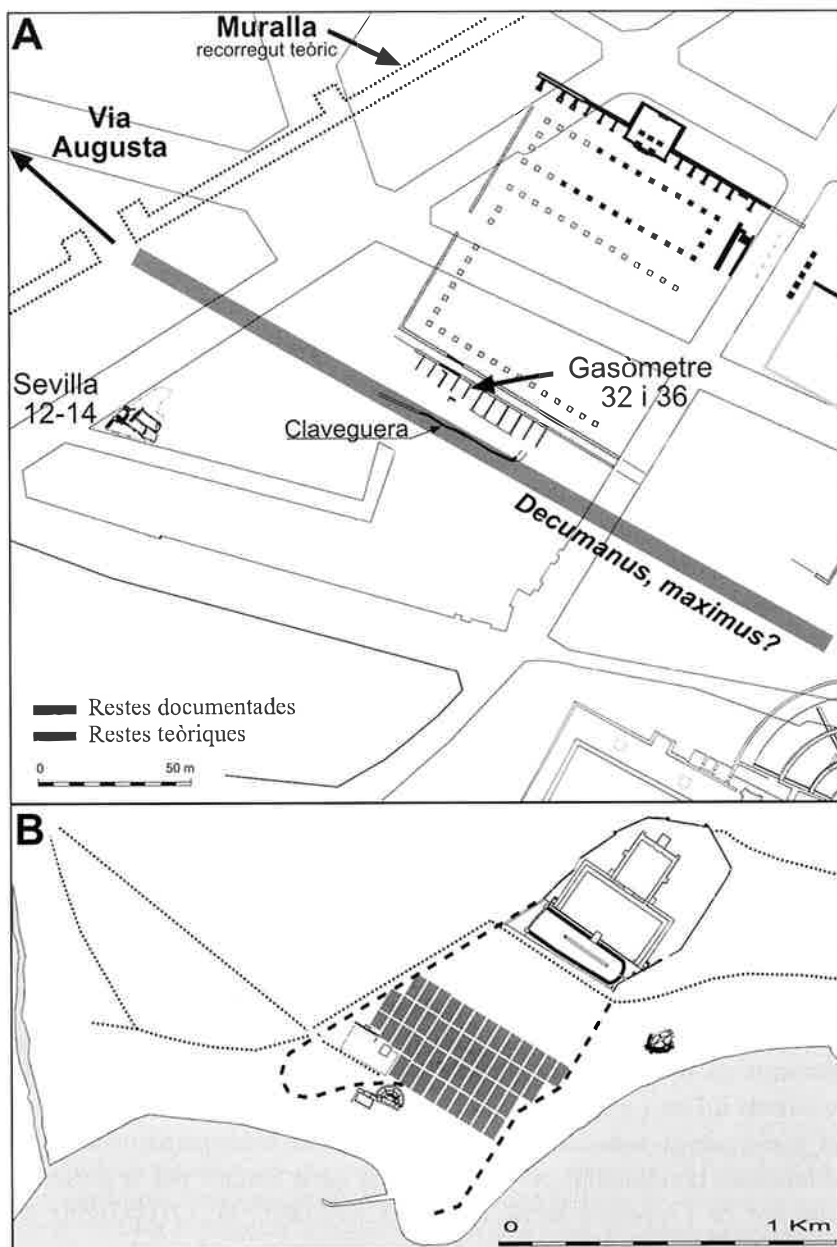

Figura 5:

A. Planta general de l'àrea a finals del s. I dC. Traçat teòric de l'eix transversal proposat.
 B. Plànol de situació en el context urbà. Restituïció viària extramurs a partir de López Vilar 2004.

el 100 aC la construcció del col·lector implicà paral·lelament el traçat de diversos murs de contenció i de sustentació a fi i efecte de protegir aquest servei i cobrir totalment el barranc per tal de permetre la urbanització de la superfície (DÍAZ *et alii* 2004, figs.93-94; MACIAS 2004b). A més, el traçat final d'aquest col·lector coincideix amb el tram portuari del *kardo maximus* de la ciutat (MACIAS 2004 b, fig. 151).

Actualment no disposem de datacions concises per a la datació de les *insulae* republicanes d'un *actus* per dos *actus*, però entenem que el traçat del col·lector del carrer d'Apodaca constitueix una relació de coetanèitat o bé un *terminus post quem* per aquest fet. Aquestes noves dades precisarien conclusions anteriors (MACIAS 2000) en què s'afirmava que la retícula urbana d'un *actus* per dos *actus* es definí durant la segona meitat del s. II aC. Consegüentment, hauríem de datar aquesta fase urbana devers l'any 100 aC definint un procés urbanístic aproximadament contemporani al constatat en altres ciutats catalanes.

En canvi la datació de l'ampliació del recinte emmurallat així com la construcció dels habitatges del carrer Sevilla presenten unes dates anteriors a aquest procés urbanitzador de canvi de segle. Pel que fa a la muralla, la segona fase comportà la unificació de l'àrea militar romana amb part significativa de l'*oppidum* ibèric³². Això és un fet important, però actualment no gaudeix de datacions precises lliures de controvèrsia (MACIAS 2000, 96; DÍAZ GARCÍA 2002, 202); i planteja certs dubtes de caire jurídic en relació a l'exili a Tàrraco de l'ex-cònsol P. Cató al 108 aC (OTIÑA/RUIZ DE ARBULO 2000, 113).

L'activitat constructiva detectada al carrer Sevilla evidencia un fenomen urbanístic en certa manera aliè a la implantació del model ortogonal d'1 per 2 *actus*. Es diferencia a nivell cronològic, ja que és temporalment anterior. I també a nivell urbanístic, atès que la disposició i alineació de les seves estructures no refermen, a l'igual que el carrer romà detectat en el solar núm. 23 del carrer dels Caputxins, la ratio documentada a l'est i al nord de l'àrea forense. Aquests aspectes ratifiquen el parer que la zona meridional al fòrum desenvolupà un urbanisme diferenciat condicionat per la topografia de la ciutat i per la presència anterior de l'*oppidum* ibèric (cfr. MACIAS 2000, 94; OTIÑA/RUIZ DE ARBULO 2000, 129).

32. Un fet igualment produït a la ciutat d'Itàlica amb anterioritat al s. I aC (CORZO 2002).

Amb tots aquests elements podem definir dues àrees urbanes. La primera s'originà a partir del poblat ibèric i, durant el segle II aC, patí un procés de romanització constatat en l'ús de nous materials constructius i en la definició d'una xarxa viària que avui en dia encara desconeixem. Aquest espai correspon a la ciutat antiga de Tàrraco i, amb la segona fase de la muralla, quedà inclosa dins del *pomoerium* de la ciutat. Dins d'aquest espai hi hem d'incloure les troballes del carrer Sevilla o del dels Caputxins. La segona àrea representa una ocupació urbana *ex novo*, articulada en *insulae* d'un per dos *actus* i planificada dins d'un projecte urbanístic que englobava el traçat de la muralla i la definició d'una xarxa de serveis urbans que finalitzava en el gran col·lector documentat en el carrer d'Apodaca.

Queda clar que la part vella de la ciutat es devia trobar delimitada per l'orografia del promontori en què finalitzava el tossal de Tarragona. Així doncs aquest fora un espai encerclat a l'oest, pel desnivell actualment ocult entre els carrers Sevilla i Mallorca, mentre que a Llevant i a Migjorn els límits foren els penya-segats costaners actualment contornejats pel carrer del Dr. Zamenhoff. Quant al límit meridional o bé la línia de separació entre la ciutat vella i la nova de l'any 100 aC no disposem de vestigis concrets, però sí d'evidències indirectes relacionades amb la ubicació hipotètica de la porta romana encarada a una de les ramificacions de la via Augusta —el “portal de Sagunt” esmentat per Pons d'Icart— i amb els resultats obtinguts en les excavacions del carrer del Gasòmetre núm. 32.

Sobre la porta romana flanquejada per dues torres només disposem de les descripcions efectuades per Pons d'Icart, a partir de les quals pot deduir-se, amb precaució, que les torres disposaven de basament cíclop i, consegüentment, foren aixecades durant la segona fase de la muralla³³. L'emplaçament de les troballes localitzades en el solar del carrer

33. En referència al desmuntatge d'una de les torres Pons d'Icart esmenta “...trobí que acabaven uns picapedrers de arroïnar per servir-se de les grans rochas o pedras de aquella com a bàrbaros y enemichs de tanta antichitat...” (DURAN 1984, 103). Pel mateix autor sabem que la porta devia tenir una amplada aproximada d'11'88 m. És a dir, uns 40 peus romans o el doble de l'amplada de les *viae* intramurs de la ciutat. La cronologia de la porta és incerta. Si bé la referència de “grans rochas” pot fer referència al basament megalític d'època republicana, també és cert que les referències viàries extramurs estableixen l'època augustea com el moment de definició de la xarxa perifèrica (RIT 934, TUBILLA 1996, DILOLI 2001 i anàlisi general en LÓPEZ VILAR 2004, 232 s).

Sevilla es troben massa a prop de l'emplaçament teòric de la porta recentment proposat (cfr. REMOLA 2003, 68 amb fig. 5 d'aquest treball), així que ens decanem per una posició més meridional d'acord amb el que ja havia suggerit R. Gabriel (CORTÉS/GABRIEL 1985, 58 nùms. 44 i 45, GABRIEL 1999, 143).

Tal vegada l'associació de l'emplaçament hipotètic de la porta amb una claveguera de grans dimensions localitzada en el solar núm. 32³⁴ del carrer del Gasòmetre es planteja, en l'estat actual de la investigació, com un vincle versemblant en el sentit que pot marcar la presència d'un eix transversal privilegiat en l'escenografia urbana de la ciutat. Aquest eix és la connexió entre l'exterior de la ciutat i una gran àrea oberta amb evidències estratigràfiques de colgament i d'anivellament que es remunten a la primera meitat del s. II aC. Posteriorment la plaça es pavimentà entorn el segon i tercer quart d'aquest segle, tot definint un espai públic pròxim a l'emplaçament del fòrum republicà i que es mantingué alliberat d'edificacions després de l'ampliació altimperial d'aquest. Així, en el segle I dC s'aixecà un sistema de contenció i de terraplenament de la **plaça situada a migjorn** de la basílica mitjançant un criptopòrtic i una bateria adossada de *tabernae* (Macias 2000).

Per altra banda, si es perllonga aquest eix transversal en direcció est s'arriba a una esplanada enllosada, parcialment documentada en el solar núm. 18 del carrer del Gasòmetre³⁵. També s'arriba al teatre de la ciutat, accessible majoritàriament des de la *summa cavea* i amb un entorn monumentalitzat que avui desconeixem. Quant a la relació amb

34. La claveguera presentava un desnivell molt accentuat -7,5%- i assolía una fondària superior als 2 m. Possiblement això es deu al desnivell existent en aquest sector de la ciutat. La claveguera procedia d'un indret indeterminat, proper a l'àrea del fòrum republicà, i fou parcialment colmatada durant el segon quart del s. I aC (MACIAS 2000, figs. 4-6).

35. Malauradament no es pot determinar el moment en què fou col·locat aquest enllosat, ja que es trobava disposat directament sobre una solera feta amb tapàs repicat i horitzontalitzat, que cobria directament la roca natural. El fet d'estar disposat sobre el substrat geològic retallar fa que no s'hagin recuperat contextos ceràmics associats a la seva construcció, almenys en la rasa de delimitació on fou localitzat. En tal cas, no hem d'oblidar que aquesta troballa es degué a una intervenció de les abans dites "d'urgència", que estava condicionada pel projecte edificatiu, de manera que no es descarta que altres zones properes a on es va excavar la rasa de delimitació es conservin nivells associats a aquest paviment. Sí que es va recuperar material datable dels nivells de colgament de l'enllosat, que conformaven un context ceràmic no gaire gran però que va permetre situar la data entre els segles V-VI dC (CODEX 2002b).

la xarxa viària extramurs l'eix localitzat al carrer del Gasòmetre es mostra coincident amb la recent proposta d'identificació de la via Augusta establerta per J. López (2004, 232 s, fig. 44).

Des del punt de vista de la ciutat republicana, aquest eix transversal esdevé la separació de la ciutat vella –generada des de l'antic *oppidum* ibèric– de l'eixample urbà datat entorn el 100 aC. Foren dues àrees urbanes desenvolupades a diferent alçada de manera que la monumentalització posterior de la ciutat accentuà, mitjançant dues terrasses urbanístiques, aquesta diferenciació, tant en el pla cronològic com funcional. Així durant la ciutat altimperial aquest eix transversal és consolidat mitjançant estructures de terrassament –criptopòrtic i *tabernae* adossades– i es degué monumentalitzar d'acord amb el creixement del fòrum de la colònia –basílica més plaça adjacent– i “l'encaix urbanístic” originat per “l'encabiment” del teatre en la part baixa de la ciutat.

Amb tots aquests elements cal plantejar-se si aquest eix viari, orientat en sentit W-E i amb contínues reformes al llarg de la ciutat romana, podria haver fet les funcions de *decumanus maximus* de Tàrraco tot posant de manifest un antic límit entre la ciutat vella i l'eixample urbà que situem entorn el 100 aC (figures 5a i b). Cal tenir en compte la seva relació amb la porta d'accés principal a la ciutat intramurs i la connexió amb l'extrem meridional del fòrum republicà i, posteriorment, amb el teatre, així com amb les termes públiques del carrer d'Apodaca.

Centrant-nos en les restes de l'hipotètic taller ceràmic aparegut durant l'excavació del solar del carrer Sevilla, podem dir que la ciutat de Tàrraco és un exemple més del fenomen urbà que s'esdevé en altres ciutats d'Hispania (RODRÍGUEZ *et alii* 1999, 104), entre les quals les capitals provincials en són un clar exemple. Es tracta de l'ocupació dels espais centrals, amb una localització que coincideix entorn dels fòrums, de les activitats mercantils i artesanals. La construcció del fòrum republicà de Tàrraco, tan proper al que hem anomenat “casc antic” de la ciutat, devia afavorir la instal·lació en aquest indret de nombroses *officinae* i *tabernae* on, operaris de diversos sectors, com ara els *figuli* (terrisaires) emplaçats en aquest lloc, devien produir i vendre les seves mercaderies en petits tallers, molt sovint de caire familiar. Posteriorment, el colgament d'aquesta *figlina teglaria* durant una reforma alt-imperial, que no s'ha pogut datar amb precisió, podria estar relacionat amb el procés gradual de desplaçament de determinades

activitats productives molestes envers la perifèria (RODRÍGUEZ *et alii* 1999, 105), i amb la reubicació en moltes ciutats d'aquests establiments en edificis construïts a tal efecte, com ara els *macella*. Si bé a Tàrraco no s'ha documentat fins al moment cap edificació identificable com un *macellum*, sí que es construeixen durant el segle I dC una sèrie de *tabernae* de forma ordenada i seguint una planificació, com ara les que es conserven entorn de la basílica foral, i les que s'obren a l'eix viari interpretat com el possible *decumanus maximus*³⁶, sempre mantenint aquesta disposició centrada, a la recerca dels espais més transitats, és a dir, on es trobarien devien trobar el major nombre de potencials clients.

La situació central d'aquest indret en la ciutat de Tàrraco i la proximitat amb una de les seves portes degueren ser factors que van condicionar la construcció d'un centre d'elaboració de vi a mitjan segle III dC. Es tracta d'una troballa inèdita a la nostra ciutat, ja que fins ara les factories vitícoles es trobaven escampades per multitud de *villae* en el *territorium* de Tàrraco, però mai no s'havia documentat un establiment intramurs d'aquest tipus. D'altra banda, cal remarcar que no és un cas singular, ja que fets semblants es produeixen en les ciutats de *Barcino* i *Iesso*. A Barcelona trobem la indústria vinícola dins la ciutat i formant part d'una *domus* situada a prop de la muralla (BELTRÁN 1998 i 2001)³⁷. Es tracta d'un paral·lel molt ajustat al que succeeix en aquests moments a Tàrraco, ja que en una zona centrada, propera al fòrum i a escassos metres del traçat occidental de la muralla, es localitza la factoria vitícola excavada en el carrer Sevilla núm 12. A més, la perduració d'aquest establiment es prolonga en el temps, com és el cas de *Barcino*, malgrat els esdeveniments violents que va patir i almenys fins al segle V dC. En el cas de Guissona la indústria ha estat documentada parcial-

36. I que separava el recinte foral, situat sobre una terrassa més alta, del "casc antic" de Tàrraco, a una cota inferior. Com ja hem remarcat, un criptopòrtic situat en la part posterior d'aquesta bateria de *tabernae* servia com a element de contenció i aterrassament de l'espai ocupat pel fòrum de la ciutat.

37. Es tracta d'un establiment datat en la segona meitat del segle III dC, que inicialment sembla funcionar sota la propietat d'un particular, però que després faria donació a l'església, en un moment imprecís entre els segles IV i V. D'aquesta manera es va dur a terme en el segle VI dC l'ampliació del conjunt episcopal annex, el qual mantindria en funcionament les estructures de producció de vi. (BELTRÁN 1998, 280).

ment i ocupa part de l'antic *cardo maximus* de la ciutat (USCATESCU 2004). L'edifici es mantingué en ús entre el darrer terç del s. V i la primera meitat del VI i s'han documentat les estances de trepig i premsatge del raïm i la seva brisa. Per aquest motiu no constitueixen un referent per al nostre cas. Un altre centre productiu fou localitzat a la ciutat de *Baetulo*, si bé en aquest cas el seu coneixement arquitectònic és més fragmentari (COMAS/TRESSERRAS 2002).

Com ja hem apuntat en apartats anteriors, les evidències de destrucció conservades en les estructures de producció de vi del carrer Sevilla, documentades tant a nivell estratigràfic com numismàtic i datades a mitjan segle III, es converteixen en un element més que confirma, juntament amb d'altres indicis (MACIAS/REMOLÀ en premsa), una possible afectació violenta a la ciutat per part de la invasió germànica produïda en època de Gal·liè³⁸. La troballa del carrer Sevilla constituïria l'indici més septentrional localitzat fins ara a Tàrraco. És el primer cas clar que coneixem en posició intramurs i guarda relació de proximitat urbana amb el gran abocador del solar núm. 1 del carrer Castaños, originat necessàriament des del promontori sudoccidental de la ciutat (MACIAS 2004b). Finalment, la dinàmica d'abandó i d'espoli continu que sembla intuir-se a partir de l'estratigrafia del s. V respon a un fet ben conegut de desocupació urbanística de determinades àrees residencials intramurs de la ciutat. La *Tarracona* tardoantiga recuperà la dualitat urbana característica de l'etapa tardorepublicana fent, de la part central, una àrea d'ocupació de baixa intensitat o bé amb un caràcter semi-rústic. En tot cas, aquesta zona de la ciutat, intensament afectada a partir de l'edat moderna, es mantingué lliure d'ocupació funerària.

38. Coneixem el fet gràcies a les descripcions dels autors clàssics (traduccions en BEJARANO 1982-1983). Cal destacar sobretot el Breviari d'Eutropi i el Llibre dels Cèsars d'Aureli Víctor. Ambdues obres foren escrites entorn de l'any 360 i relaten aquests esdeveniments en base a obres precedents desconegudes. "... els germans van penetrar fins les Hispànies i van assaltar la famosa ciutat de Tàrragona" (Eutropi, Breviari 8,9). "Després d'haver aconseguit victòries inesperades, Gal·liè va fer quasi naufragar l'Estat Romà (...), tribus de francs, després de saquejar la Gàl·lia, van posseir Hispània, essent devastada i quasi saquejada la població dels tarraconenses i, havent aconseguit ocasionalment vaixells, una part va arribar fins l'Àfrica" (A. Víctor, Llibre dels Cèsars 33,3). Autors posteriors de finals del segle IV i inicis del V (Sant Jeroni i P. Orosi) també recullen aquests episodis.

BIBLIOGRAFIA

- ABASCAL, J.M., OLCINA, M., RAMON, J. 1995: *Un tesoro de sestercios romanos procedente del Territorium de Dianium (Hispania Citerior)*, Alacant.
- ADSERIAS, M., BURÉS, J., MIRÓ, M.T., RAMON, E. 1993: "L'assentament pre-romà de Tarragona", *Revista d'Arqueologia de Ponent* 3, Lleida, p. 177-227.
- 1995: "Excavacions arqueològiques al carrer Pere Martell de Tarragona. 1000 anys d'evolució urbana (del segle V aC al V dC)", *Tribuna d'Arqueologia 1993-1994*, Barcelona, p. 75-86.
- ADSERIAS, M., MACIÀS, J.M., MENCHON, J.J., PUCHE, J.M. 1997: "La transformació urbana de Tarragona al segle IV. Noves dades arqueològiques", *ANNALS XXXVII. Hispania i Roma. D'August a Carlemany*. Congrés d'homenatge al Dr. Pere de Palol, Girona (1995), Girona, p. 923-938.
- ALFÖLDY, G. 1975: *Die römischen Inschriften von Tarraco*, Berlín.
- 2004: "Introducción histórica", X. DUPRÉ (ed), *Las capitales provinciales de Hispania*, 3. Tarragona, Roma, p. 7-14.
- AMO, Mª D. DEL 1979: *Estudio crítico de la necrópolis paleocristiana de Tarragona*, Tarragona.
- AQUILUÉ, X. 1993: *La seu del Col·legi d'Arquitectes. Una intervenció arqueològica en el centre històric de Tarragona*, Tarragona.
- AQUILUÉ, X., CASTANYER, P., JORDAN, D., SANTOS, M., TREMOLERA, J. 2000: "Resultats del projecte de prospeccions electromagnètiques a la ciutat romana d'Empúries (l'Escala, Alt Empordà)", *Empúries* 52, Girona, p. 261-279.
- AQUILUÉ, X., CASTANYER, P., JORDAN, D., SANTOS, M., TREMOLEDA, J.M. 2002: "El Campo de silos del área central de la ciudad romana de Empúries", *Romula* 1, Sevilla, p. 9-38.
- AQUILUÉ, X., DUPRÉ, X., MASSÓ, J., RUIZ DE ARBULO, J. 1991: "La cronologia de les muralles de Tàrraco", *Revista d'Arqueologia de Ponent* 1, Lleida, p. 271-304.
- AQUILUÉ, X., GARCÍA, J., GUITART, J. (coord) 2000: *La ceràmica de vernís negre dels segles II i I a. Centres productors mediterranis i comercialització a la Península Ibèrica*. (Empúries 1998), Mataró.
- ASENSIO, D., CIURANETA, M., MARTORELL, S., OTIÑA, P. 2000: "L'assentament ibèric de Tarragona. L'excavació de Manuel Berges al carrer dels Caputxins l'any 1978", J. RUIZ DE ARBULO (ed), *Tarraco 99. Arqueologia d'una capital provincial romana*, Documents d'Arqueologia Clàssica 3, Tarragona, p. 71-81.
- BALIL, A. 1979: "Sobre el tesoro de Antoninianos de Altafulla (Tarragona)", *Acta Numismática*, 9, Barcelona, p. 97-99.
- BEJARANO, V. 1982-1983: "Tarragona en la literatura latina", *Butlletí Arqueològic*, 4-5, Tarragona, p. 281-298.
- BELTRÁN, J. 1998: "La elaboración del vino en el mundo romano: una instalación urbana de producción de vino en Barcino", *El vi a l'Antiguitat, 2on Col·loqui Internacional d'Arqueologia Romana*; Monografies Badalonines, 14, Badalona, p. 277-288.
- 2001: "Raïm i vi a través de les restes arqueològiques: la producció de vi a Barcino", J. BELTRÁN (dir), *De Barcino a Barcinona (segles I-VII). Les restes arqueològiques de la plaça del Rei de Barcelona*, Barcelona, p. 66-71.
- BENDALA, M., ROLDÁN, L., BLÁNQUEZ, J. 2002: "Carteia: de ciudad púnica a colonia latina", J. L. JIMÉNEZ i A. RIBERA (coord), *Valencia y las primeras ciudades romanas de Hispania*, València, p. 157-172.

- BERMUDEZ MEDEL, A. 1993: "L'àrea d'hàbitat intramurs de l'antiga Tàrraco", *Tribuna d'Arqueologia 1991-1992*, Barcelona, p. 87-96.
- BOUSO, M., FERNÁNDEZ, M. J., GAGO, N., PON, E. 1999: "La producción agrícola y la transformación y conservación de cereales en Mas Castellar-Pontós", *Ibers. Agricultors, comerciants i artesants. III reunió sobre economia en el món ibèric (València 1999)*, Saguntum Extra-3, València, 115-123.
- BURCH, J., NOLLA, J.M., PALAHÍ, LL., SAGRERA, J., SUREDA, M., VIVÓ, D. 2000: "La fundació de Gerunda. Dades noves sobre un procés complex de reorganització d'un territori", *Empúries* 52, Girona, p. 11-28.
- CALLU, J.P. 1969: *La Politique monétaire des empereurs romains de 238 à 311*, París.
- CAMPBELL, M. 1997: *Decorative ironwork*, Londres.
- CAMPO, M. 1976: "Contribución al estudio de la circulación monetaria en Menorca, durante el Imperio Romano", *Acta Numismática*, 6, Barcelona, p. 61-71.
- CAMPO, M. i FERNÁNDEZ, J.H. 1977: "El tesoro de Tàlamanca: sestercios de Tito a Gordiano III", *Acta Numismática*, 7, Barcelona, p. 89-101.
- CAU, M. A. 2004: "La ciutat romana de Palma: hipòtesi sobre el seu traçat urbà i restes arqueològiques", M. ORFILA, M. A. Cau (coord.), *Les ciutats romanes del llevant peninsular i les Illes Balears* (Maó 2001), Barcelona, p. 165-210.
- CODEx - ARQUEOLOGIA I PATRIMONI 2000: *Memòria de la delimitació arqueològica en el solar núm. 18 del C/ del Gasòmetre, Tàrragona (Tàrragonès)*. Memòria inèdita lliurada al Servei d'Arqueologia.
- 2001: *Memòria de les intervencions arqueològiques en els solars núm 12-16 del carrer Sevilla i 2-8 del Passatge Forns de Tàrragona (Tàrragonès)*. Memòria inèdita lliurada al Servei d'Arqueologia.
- 2002a: *Intervencions en el carrer Sevilla 12-16, Passatge Forns 4-8: memòria de desmuntatge. Tàrragona (Tàrragonès)*. Memòria inèdita lliurada al Servei d'Arqueologia.
- 2002b: *Memòria de l'excavació arqueològica en el solar núm. 18 del C/ del Gasòmetre, Tàrragona (Tàrragonès)*. Memòria inèdita lliurada al Servei d'Arqueologia.
- COMAS, M., JUAN-TRESSERRAS, J. 2002: "La production du vin dans deux domus de la ville romaine de Baetulo", *Vivre, produire et échanger: reflets méditerranéens, Mélanges offerts à Bernard Liou, Archéologia et Histoire romaine* 8, Montagnac, p. 451-456.
- CORTÉS, R., GABRIEL, R. 1985: *Tàrraco: recull de dades arqueològiques*, Barcelona.
- CORZO, R. 2002: "La fundación de Itàlica y su desarrollo urbanístico", J.L. JIMÉNEZ i A. RIBERA (coord), *València y las primeras ciudades romanas de Hispania*, València, p. 123-135.
- DESBAT, A., BATIGNE-VALLET, C., BERTRAND, E., BONNET, C., GAYTE, P., LENOBLE, M. 2000: *L'atelier de Potiers antique de la rue du Chapeau Rouge à Vaise (Lyon 9e)*, Lió.
- DÍAZ GARCÍA, M. 1996: "Excavacions en la Rambla Vella: Noves aportacions al coneixement de la Tàrraco republicana", *Bulletí Arqueològic*, 18, Tàrragona, p. 155-190.
- 2000: "Tipocronologia de los contextos cerámicos tardo-republicanos en Tàrraco", *Empúries*, 52, Girona, p. 201-260.
- DÍAZ, M., MACIAS, J.M. 2000: "Excavacions arqueològiques en el solar núm. 36 del carrer del Gasòmetre", J. RUIZ DE ARBULO (ed), *Tàrraco 99. Arqueologia d'una capital provincial romana*, Documents d'Arqueologia Clàssica 3, Tàrragona, p. 107-110.
- DÍAZ, M., MACIAS, J.M., TEIXELL, M.I. 2004: "L'entorn urbà", J.M. MACIAS (ed.), *Les termes Públiques de l'àrea portuària de Tàrraco*, ICAC-Sèrie Documenta 2, Tàrragona, p. 76-78.

- DÍAZ, M., OTIÑA, P. 2002: "El comercio de la Tarragona antigua: importaciones cerámicas entre el siglo III a.C. y la dinastía julio-claudia", *Vivre, produire et échanger: reflets méditerranéens*, Mélanges offerts à Bernard Liou, Archéologia et histoire romaine 8, Montagnac, p. 171-194.
- 2003: "Nuevas evidencias tardo-republicanas en Tarraco. El silo de la Calle de la Unión, núm. 14", *Revista d'Arqueologia de Ponent*, 13, Lleida, p. 289-314.
- DÍAZ, M., PUCHE, J.M. 2003: "El proceso de urbanización de la Tarraco republicana: los niveles constructivos del colector principal de la ciudad", *Revista d'Arqueologia de Ponent*, 11, Lleida, p. 291-319.
- DÍLOLI, J. 2001: "Un tram viari d'època romana a la vora del riu Francolí. L'excavació del solar PP-16 (Tarragona, Tarragonès)", *Butlletí Arqueològic*, 23, Tarragona, p. 187-212.
- DOMINGO, J., FIZ, I., MAR, R., RUIZ DE ARBULO, J. 2004: "Programas arquitectónicos de época augustea y flavia en Tàrraco", S. F. RAMALLO (ed.), *La decoración arquitectónica en las ciudades romanas de Occidente* (Cartagena 2003), Cartagena, p. 69-81.
- DUPRÉ, X., CARRETÉ, J.M. 1993: *La "Antiga Audiència". Un accés al foro provincial de Tàrraco*. Excavacions Arqueològiques en Espanya, 165, Madrid.
- DURAN, E. 1984: *Lluís Ponç d'Icard i el "Llibre de les Grandeses de Tarragona"*, Barcelona.
- GABRIEL, R. 1999: "El fòrum de la Colònia de Tàrraco. Proposta per a la seva delimitació", *Butlletí Arqueològic*, 19-20, Tarragona, p. 137-151.
- GARCÍA, J., MARTÍN, A., CELA, X. 2000: "Nuevas aportaciones sobre la romanización en el territorio de Iluro (Hispania Tarraconensis)", *Empúries*, 52, Girona, p. 29-54.
- GÜELL, M., DÍLOLI, J., PIÑOL, L. 1994: "Noves aportacions al coneixement de la Tàrraco tardo-republicana: el carrer de Lleida, 27", *Tribuna d'Arqueologia 1992-1993*, Barcelona, p. 107-114.
- GUÍTART, J. 1994: "Un programa de fundacions urbanes a la Hispania Citerior del principi del segle I aC", *La ciutat en el món romà*, Actes del XIVè CIAC de Tarragona (1993), vol. 1, Tarragona, p. 205-214.
- GUÍTART, J., PERA, J., CARRERAS, C. 1998: "La presència del vi itàlic a les fundacions urbanes de principi del segle I aC a l'interior de Catalunya, l'exemple de Iesso", *2on Col·loqui Internacional El vi a l'Antiguitat*, Badalona, p. 39-65.
- GURT, J.M. 1978: "Hallazgo de un tesoro del siglo III en la villa romana de Torre Llauder (Mataró)", *Gaceta Numismática*, 50, p. 10-15.
- HIERNARD, J. 1978: "Recherches numismatiques sur Tarragone au IIIème siècle après Jésus-Christ", *Numisma*, 150-155, Madrid, p. 307-321.
- LATTARA 1993: M. Py (dtor), *Dictionnaire des Céramiques Antiques en Méditerranée nord-occidentale*, Lattara 6, Lattes.
- LÓPEZ VILAR, J. 2004: Tàrraco Paleocristiana. *El suburbi del Francolí*, Tesi doctoral. Universitat Rovira i Virgili de Tarragona.
- MACIAS, J.M. 2000a: "L'urbanisme de Tàrraco a partir de les excavacions de l'entorn del Fòrum de la ciutat", J. RUIZ DE ARBULO (ed.), *Tàrraco 99. Arqueologia d'una capital provincial romana*, Documents d'Arqueologia Clàssica 3, Tarragona, p. 83-106.
- 2000b: "Tàrraco en la Antigüedad Tardía: un proceso simultáneo de transformación urbana e ideológica", A. RIBERA (ed.), *Los orígenes del Cristianismo en Valencia y su entorno*, València, p. 259-271.
- 2004a: "Carrer de Castanyes 1: les restes ceràmiques", J. M. MACIAS (ed.), *Les termes Públiques de l'àrea portuària de Tàrraco*, ICAC-Sèrie Documenta 2, Tarragona, p. 85-89.

- 2004b: “L'àrea portuària de Tàrraco: noves aportacions i estat de la qüestió”, J. M. MACIAS (ed), *Les termes Públiques de l'àrea portuària de Tàrraco*, ICAC-Sèrie Documenta 2, Tarragona, p. 161-171.
- MACIAS, J.M., PUCHE, J.M. 1997: “Noves excavacions a la part baixa de Tarragona. Dades per a l'evolució urbanística de la ciutat romana”, *Tribuna d'Arqueologia* 1995-1996, Barcelona, p. 149-163.
- 2004: “El cunículus de Tàrraco: tècnica i anàlisi d'una obra amagada”, *Tàrraco i l'aigua*, catàleg MNAT, Tarragona, p. 37-50.
- MACIAS, J.M., REMOLÀ, J.A. en premsa: “L'àrea portuària de Tarracona”, *VI Reunió d'Arqueologia Cristiana Hispànica* (València 2003).
- MAR, R., RUIZ DE ARBULO, J. 1993: *Ampurias romana. Historia, arquitectura y arqueología*, Sabadell.
- MAROT, T. 1998: “El conjunt de sestercis del segle III”, a TARRATS *et alii*: “Excavacions a l'àrea residencial de la vil·la romana dels Munts (Altafulla, Tarragonès)”, *Empúries* 51, Girona, p. 218-220.
- 1999: “La circulació monetària en l'època romana tardana (ss.III-IV)”, *Del Romà al Romànic. La Tarraconense Mediterrània, dels segles IV al X*, Barcelona, p. 329-339.
- MIRÓ, M.T. 1988: “Restes ibèriques al carrer Caputxins (Tarragona)”, *Butlletí Arqueològic*, 6-7, Tarragona, p. 3-9.
- ORFILA, M. 2004: “Estat actual de les investigacions arqueològiques a Pollentia”, M. ORFILA, M. A. CAU (coord.), *Les ciutats romanes del llevant peninsular i les Illes Balears* (Maó 2001), Barcelona, p. 135-163.
- OTIÑA, P., RUIZ DE ARBULO, J. 2002: “De Cese a Tàrraco. Evidencias y reflexiones sobre la Tarragona ibèrica y el proceso de romanización”, *Empúries*, 52, Girona, 107-136.
- PAYÀ, X., PUIG, F., REYES, T. 1994: “Primeres datacions dels nivells fundacionals d'Aeso”, *Revista d'Arqueologia de Ponent*, 4, Lleida, p. 151-172.
- PAYÀ, X., GIL, I., LORIENTE, A., MOLIST, M., MORÁN, M. 2003: “La ciutat romana d'Illerdà. Darreres aportacions al seu coneixement (Lleida, Segrià)”, *Actes de les jornades d'Arqueologia i Paleontologia 2000. Comarques de Lleida (2000)*, Barcelona, p. 279-311.
- PINOL, LL. 1993: “Intervencions arqueològiques al carrer Merceria, 11”, R. MAR (ed.), *Noves aportacions al coneixement del Fòrum Provincial de Tàrraco*, Documents d'Arqueologia Clàssica 1, Tarragona, p. 257-268.
- RAMON, J. 1995: *Las ánforas fenicio-púnicas del Mediterráneo central y occidental*, Col·lecció Instrumenta, 2, Barcelona.
- RAMALLO, S.F., RUIZ, E. 2002: “Carthago Nova. Capital de Hispania Citerior”, J.L. JIMÉNEZ i A. RIBERA (coord), *Valencia y las primeras ciudades romanas de Hispania*, València, p. 113-122.
- REMOLÀ, J. A. 2003: “Tàrraco al Renaixement”, *El Renaixement de Tàrraco 1563. Lluís Pons d'Icart o Anton Van den Wyngaerde*, catàleg MNAT, Tarragona, p. 59-89.
- RIBERA, A. 1998: *La fundació de València. La ciutat a l'època romanorepublicana (segles II-I a de C.)*, Inst. Alfons el magnànim, Estudis Universitaris 71, València.
- RODRÍGUEZ, J.F., MANGAS, J., OREJAS, A., GONZÁLEZ, C. 1999: *El trabajo en la Hispania romana*, Madrid.
- RUIZ DE ARBULO, J. 1992: “Tàrraco, Carthago Nova y el problema de la capitalidad en la Hispania Citerior Republicana”, *Miscel·lània Arqueològica a Josep M. Recasens*, Tarragona, p. 115-130.
- 1990: “El foro de Tàrraco”, *Cypsela*, VIII, Girona, p. 119-138.

- SANCHEZ REAL, J. 1958: "Hallazgos recientes: descubriendo de dos silos", *Boletín Arqueológico*, ép. IV fasc. 57-60, Tarragona, 95-97.
- SERRA VILARÓ, J. 1932: *Excavaciones en Tarragona*, MJSEA, 116, Madrid.
- TARRADELL, M. 1977: "Primeres notícies de la crisi del segle III d. de J.C. a Mallorca", *Memòria 1977 de l'Institut d'Arqueologia i Prehistoria de la Universitat de Barcelona*, Barcelona, p. 27-32.
- TEIXELL, M.I., 2004: "Les monedes", J.M. MACIAS (ed.), *Les termes Públiques de l'àrea portuària de Tàrraco*, ICAC-Sèrie Documenta 2, Tarragona, p. 89-97.
- TUBILLA, M. 1996: "Un nuevo tramo viario hallado en Tarragona: excavación arqueológica en el solar de A. de Roma 2-3-4 Quinta de Sant Rafael", *Butlletí Arqueològic*, 18, Tarragona, p. 227-250.
- 2000: "Passatge Forns", R. CORTÉS (ed.), *Intervencions arqueològiques a Tarragona i entorn (1993-1999)*, Servei d'Arqueologia URV, Tarragona, p. 115.
- TURCAN, R. 1965: "Pour un étude quantitative de la frappe du bronze sous le Haut Empire", *Congresso Internazionale di Numismatica*, vol. II, Roma, p. 875-890.
- USCATESCU, A. 2004: "La ciutat de Iesso durant l'Antiguitat Tardana", J. GUITART i J. PERA (ed.) *Iesso I. Miscel·lània Arqueològica*, Barcelona-Guissona, 11-142.

Figura 6:

Vista dels solars del carrer Sevilla on es van efectuar les diferents intervencions arqueològiques, un cop finalitzats els treballs de rebaix mecànic.

Figura 7:

Detall de dues de les sitges pre-urbanes en el moment de la troballa, les quals conservaven les tapes fetes de lloses de pedra arrodonides.

Figura 8:

Detall de les sitges un cop enretirades les tapes, envoltades de les estructures de finals del segle II aC.

Figura 9:

Detall de la boca d'una de les sitges que, com es pot apreciar, va ser anul·lada per les estructures de la fase següent.

Figura 10:

Vista general de les estructures descobertes durant la primera intervenció extensiva en el solar, on destaquen els murs de pedres carejades lligades amb argila, de finals del segle II aC.

Figura 11:

Detall del forn de la fase II, el qual va ser només documentat parcialment, ja que restava en part sota el perfil del carrer Sevilla.

*Figura 12:
Detall de la canalització del sector IV, que discorre per la part posterior del forn,
també pertanyent a la segona fase.*

*Figura 13:
Detall del paviment que s'estenia pel sector I de l'edifici de la fase II. Es pot comprovar
com cobria una de les sitges de la fase precedent.*

Figura 14:

Vista general de les restes exhumades, on destaca la presència de les estructures imperials sobre les de les fases anteriors.

Figura 15:

Detall de les estructures de la vinateria del segle III dC, on destaca la presència de la conducció de vi i les dolia d'emmagatzematge.

*Figura 16:
Vista general de les restes de la vinateria, on es poden veure alguns dels dolia
i la canalització del vi.*

*Figura 17:
Detall del paviment de la vinateria, feta en opus signinum i que presenta un seguit d'encai-
xos per sostenir un entarimat flotant que permetia l'accés a les boques dels dolia.*

*Figura 18:
Detall dels encaixos de suport de l'entarimat flotant que permetia accedir
a les boques dels dolia.*

*Figura 19:
Detall d'alguns dels encaixos i del basament, fet amb un carreu, de la vinateria
del segle III dC.*

*Figura 20:
Detall dels nivells d'enderroc que cobrien la vinateria, i on aparegué caiguda
sobre un dels paviments una reixa de finestra feta de ferro.*

*Figura 21:
Vista general de l'estat de l'excavació un cop extrets els nivells de colgament d'època antiga.*

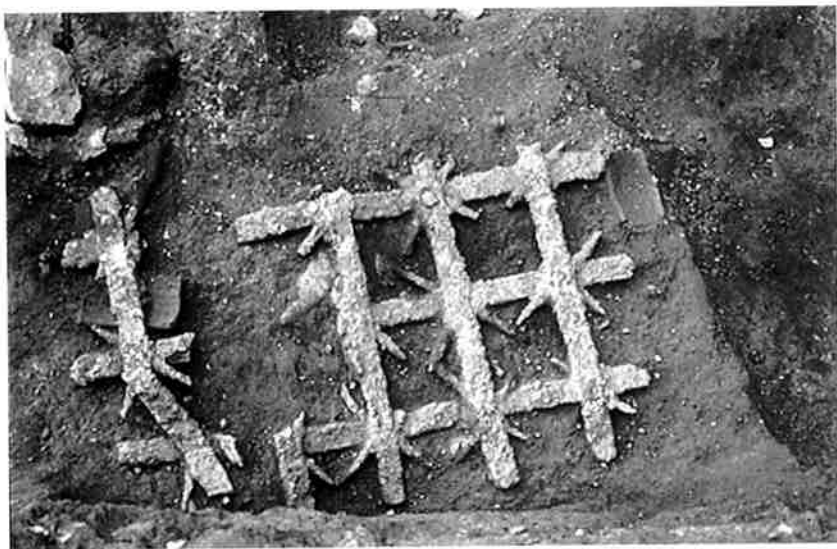

Figura 22:
Detall de la reixa de finestra documentada sobre el paviment de la vinateria.

Figura 23: Monedes. 1, UE 100-5; 2, 100-24; 3, 100-1; 4, 100-12.

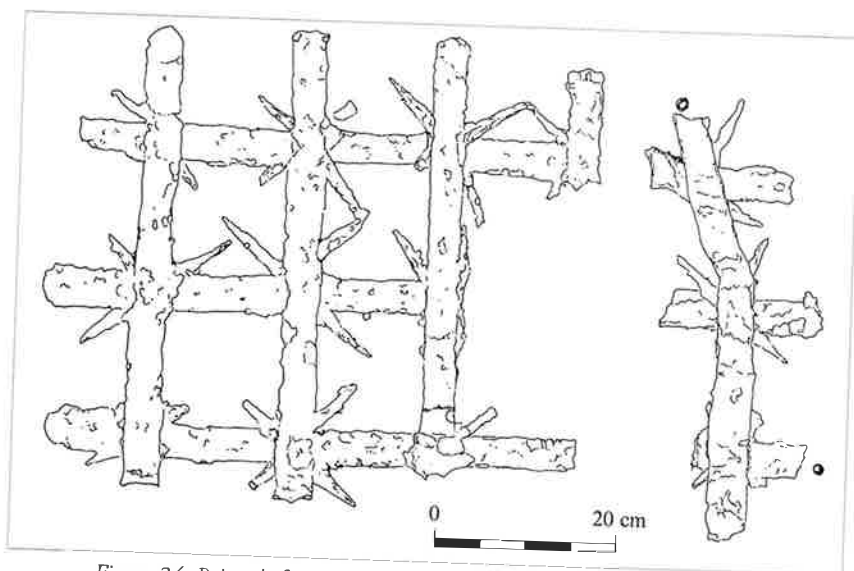

Figura 24: Reixa de finestra apareguda sobre els paviments de la vinateria.

*Figura 25:
Imatge d'una estructura de carreus en la mitjanera entre els immobles núm. 11 i 13 de la
plaça Ponent (Arxiu RSAT-E. Ballart). Informació facilitada pel Sr. Rafael Gabriel.*

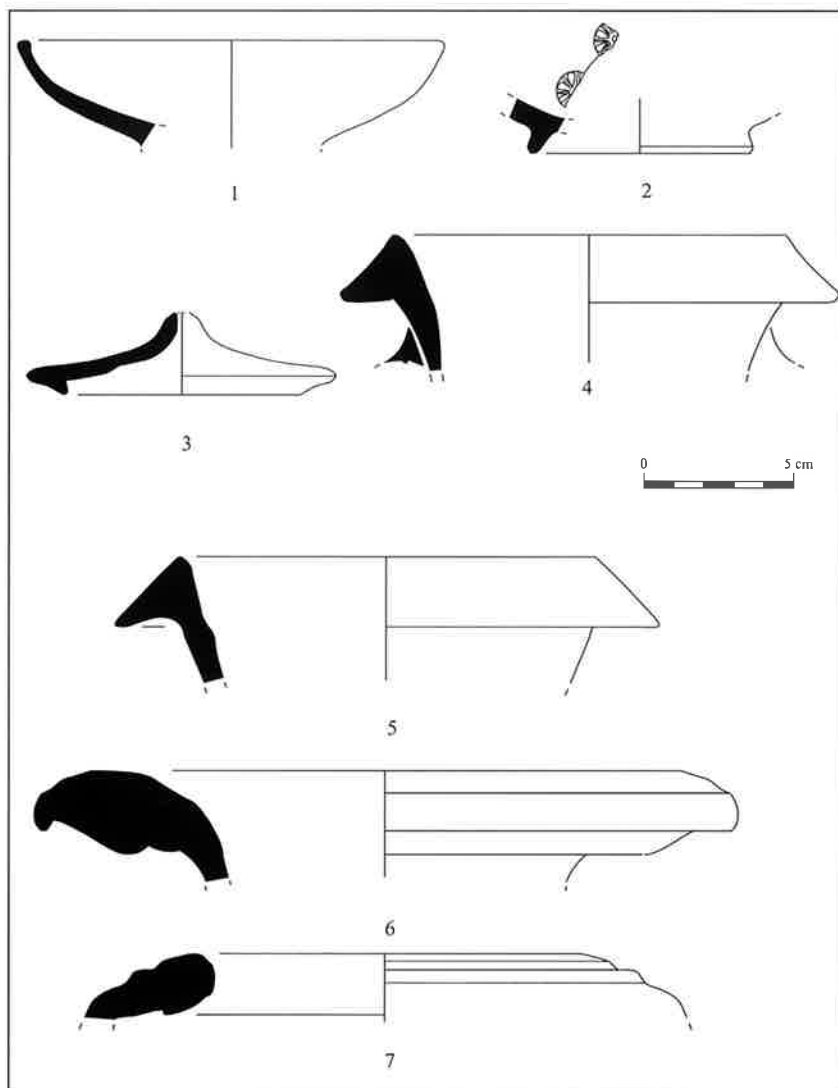

Figura 26:

Importacions ceràmiques de la primera meitat del segle II aC (nivells residuals):

1- Campaniana A Mitja Lamb. 27B, 2- Campaniana A Mitja indeter,

3- Comuna púnica Lancel 911a1, 4- Àmfora greco-itàlica bd 2,

5- Àmfora greco-itàlica bd4, 6- Àmfora púnica Mañá C/T-7.4.2.1,

7- Àmfora púnica Mañá D/T-5.2.3.2.

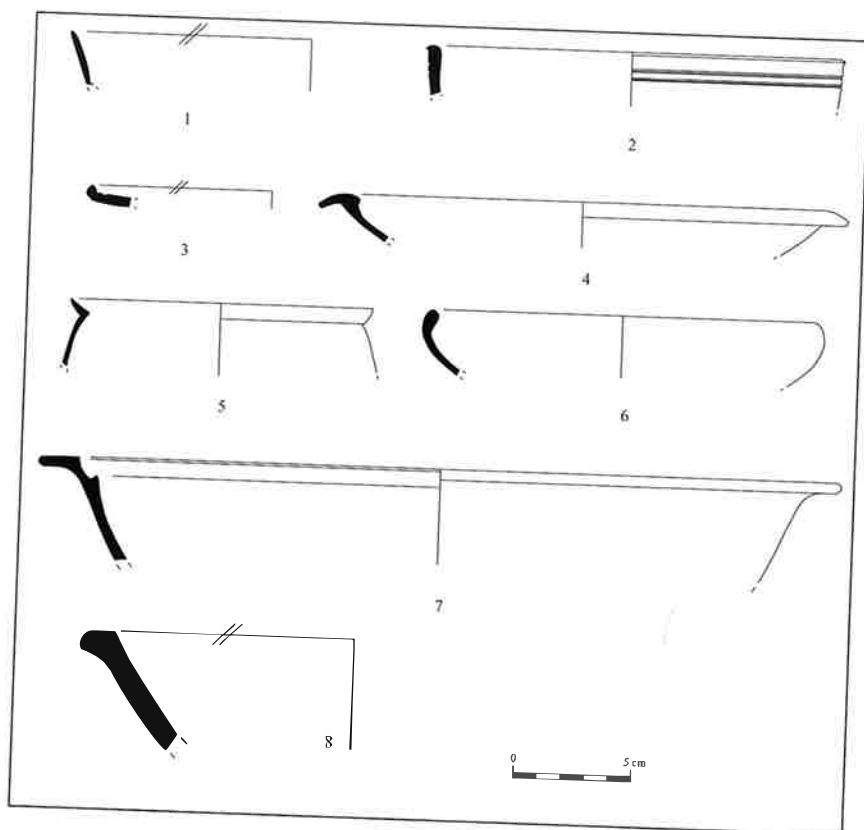

Figura 27:

La ceràmica dels nivells constructius de la fase tardorepublicana (darrer terç del segle II aC):

1- Campaniana A Mitja Lamb. 27B, 2- Campaniana B-indet Lamb. 1,

3- Campaniana A Mitja Lamb. 55, 4- Campaniana A Mitja Lamb. 36,

5- Parets Fines Mayet 2, 6- Gris de la Costa bol,

7- Comuna itàlica lopus, 8- Comuna itàlica Torre Tavernera 4,1.

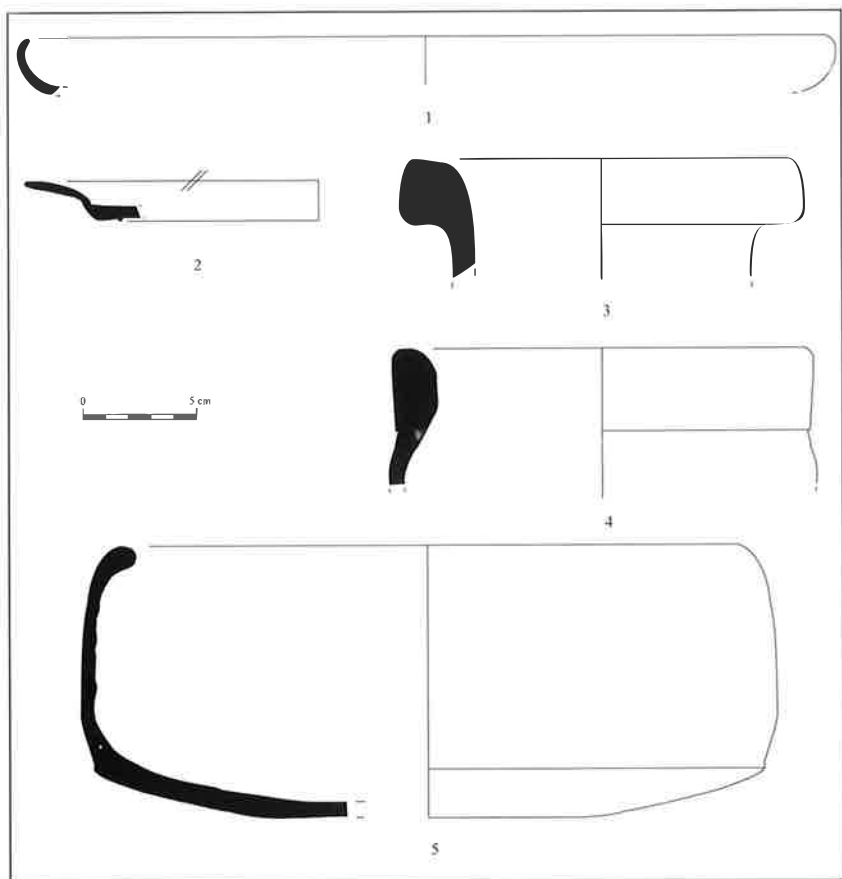

Figura 28:

Fig. 3. La ceràmica dels nivells constructius de la fase IV (segona meitat del segle III dC):

1- Terra Sigilla Africana-C Hayes 49, 2- Terra Sigillata Africana-C Hayes 48B,

3- Àmfora tarraconense Dr. 2-4, 4- Àmfora africana Keay 7.

La ceràmica dels nivells d'abandonament tar-do-antics:

5- Ceràmica micàcea de procedència centro-mediterrània.